

PHASELIS

Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi
Journal of Interdisciplinary Mediterranean Studies

Issue V (2019)

Barsine: Rhodoslu Mentor'dan Makedonialı İskender'e Uzanan Bir Hayat

Barsine: An Extending Life from the Mentor of Rhodes to Alexander of Macedon

Sevgi SARIKAYA

 <https://orcid.org/0000-0001-6780-786X>

The entire contents of this journal, *Phaselis: Journal of Interdisciplinary Mediterranean Studies*, is open to users and it is an 'open access' journal. Users are able to read the full texts, to download, to copy, print and distribute without obtaining the permission of the editor and author(s). However, all references to the articles published in the e-journal *Phaselis* are to indicate through reference the source of the citation from this journal.

Phaselis: Journal of Interdisciplinary Mediterranean Studies is a peer-reviewed journal and the articles which have had their peer reviewing process completed will be published on the web-site (journal.phaselis.org) in the year of the journal's issue (e.g. Issue IV: January-December 2018). At the end of December 2018 the year's issue is completed and Issue V: January-December 2019 will begin.

Responsibility for the articles published in this journal remains with the authors.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Citation S. Sarıkaya "Barsine: Rhodoslu Mentor'dan Makedonialı İskender'e Uzanan Bir Hayat". *Phaselis* V (2019) 257-282. <http://dx.doi.org/10.18368/Pha.19017>

Received Date: 06.07.2019 | Acceptance Date: 01.08.2019

Online Publication Date: 13.12.2019

Editing Phaselis Research Project
www.phaselis.org

Geliş Tarihi: 06.07.2019
Kabul Tarihi: 01.08.2019
Yayın Tarihi: 13.12.2019

PHASELIS

V (2019) 257-282
DOI: 10.18367/Pha.19017
journal.phaselis.org

Barsine: Rhodoslu Mentor'dan Makedonialı İskender'e Uzanan Bir Hayat

Barsine: An Extending Life from the Mentor of Rhodes to Alexander of Macedon

Sevgi SARIKAYA *

Öz: Bu çalışmanın amacı, Barsine'nin yalnızca İskender'le kesişen yaşamıyla ilintili anlatılar ve ansiklopedik maddelerle sınırlı kalan hayatını bütün detaylarıyla kaleme almaktır. Gelişigüzel vurgulanmış, şans eseri korunmuş belgelerden Barsine'ye dair bilgilerin bölük pörçük olması kaçınılmazdır. Antik yargıların ve aşırı derecede yetersiz belgelerin tahrif edici süzgeci nedeniyle Barsine'nin kişiliğini ve bazı durumlar karşısında sergilediği davranışları bilmek mümkün değildir. Ancak yaşadığı dönemin çehresini değiştiren baş aktörlerden Daskyleion satrabı II. Artabazos'un kızı olması, Rhodoslu kardeşler Mentor ve Memnon'un eşi, Makedonia kralı İskender'in gözde kadını ve oğlu Herakles'in annesi olması Barsine'yi önemli kılmakta ve çağdaşı diğer kadınlardan ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Buna karşın Barsine antik kaynaklarda bu ünlü karakterlerin gölgesinde kalan silik bir silüetten ibarettir.

Anahtar sözcükler: Barsine, II. Artabazos, Mentor, Memnon, İskender, Herakles

Abstract: The purpose of this article is an attempt to analyze in detail the life of Barsine, which was limited only to narratives of Alexander's life and encyclopedic articles. The information about Barsine can only be fragmentary, based on episodes randomly highlighted in the literary tradition or scattering of documentary evidence preserved by chance. Due to the distorting filter of ancient judgments and extremely insufficient documents, It is not possible to know the personality and behavior of Barsine in some situations. However, Barsine was one of the significant female figures of the period. Because she was the daughter of Artabazus II, satrap of Dascylium, and the wife in turn of Mentor and Memnon of Rhodian brothers, and a favorite woman of Alexander the Great and the mother of Heracles son of Alexander. On the other hand, Barsine consists of a faint silhouette that is overshadowed by these famous people in ancient sources and Barsine's life is inevitably reduced to the narratives of these men's stories.

Keywords: Barsine, Artabazus II, Mentor, Memnon, Alexander, Heracles

Persli Barsine, MÖ yak. 478 yılından MÖ 340? yılına kadar takriben 138 yıl boyunca Daskyleion satraplığının idaresinin intikal ettiği Pharnakes hanedanlığından II. Pharnabazos'un oğlu II. Artabazos'un kızıdır. MÖ 387 yılında Pers kralı Artakserkses II Mnemon, Daskyleion satrabı Pharnabazos'u sadakat-bağlılığı; üstün hizmetleri ve görevindeki yetkinliğinden ötürü Susa'ya çağırdı. Mısır ayaklanması bastırılmadığı gibi üstelik giderek güç kazanmaya başlamıştı. Bu nedenle II. Artakserkses, isyanın sona erdirilmesinde Pharnabazos'un askeri deneyiminin gerekliliğine inanmaktaydı. Pharnabazos'un Susa'ya gitmesi sosyal ve siyasi statüsünün daha da artmasını sağladı. Zira Mısır seferinde başkomutanlık yetkisinin verilmesinin yanı sıra, II. Artakserkses'in kızı Apama'yla

* Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. Kampüs, Sakarya. sevgisarkaya@gmail.com
 <https://orcid.org/0000-0001-6780-786X>

da evlendi¹ ve bu birliktelikten MÖ 387/386 yılında II. Artabazos dünyaya geldi². Pharnabazos'un Levant ve Susa'daki görev süresi boyunca Daskyleion'a satrap olarak geçici süreliğine Pharnabazos'un en büyük oğlu Ariobarzanes getirildi³. Ariobarzanes MÖ yak. 366 yılında Kappadokia satrabı Datames'le gizli ittifak içinde Pers kralına isyan etti. En büyük oğlu Mithradates tarafından ihanete uğraması neticesinde yakalandı⁴. MÖ 363/362 yılında Ariobarzanes Susa'ya II. Artakserkses'in huzuruna götürüldü ve burada kralın buyrultusu üzerine infaz edildi (Harpok. *lex.* 56). II. Artakserkses, Ariobarzanes'in ölümüyle boşalan Hellespontos Phrygia satraplığına vali olarak Pharnabazos'un oğlu ve kendi yeğeni II. Artabazos'u atadı. Olasılıkla Datames'i ele geçirme görevini II. Artabazos'a devretti. Ne var ki, MÖ 362/361 yılında II. Artabazos Kappadokia'ya düzenlediği seferde Datames'in kayınbabası Mithrobarzanes'i kendi safına çekmesine karşın, ağır bir yenilgiye uğradı⁵. Buna rağmen Datames de Ariobarzanes'le aynı kaderi paylaştı; MÖ yak. 361 yılında ihanete uğrayarak yakın dostu saydığı Mithradates'in bıçak darbeleri arasında can verdi⁶.

II. Artabazos, Daskyleion satraplığının idaresini üstlendikten kısa süre sonra, muhtemelen MÖ yak. 362 yılında Hellen paralı askerlerin komutanı olan Rhodoslu Mentor ve Memnon'un kız kardeşiyle evlendi. Hiçbir kaynakta adı zikredilmeyen bu kadından 11 erkek ve aralarında Barsine'nin de yer aldığı 10 tane kız evladı oldu⁷. Çocukları arasında Barsine'nin yanı sıra MÖ 324 yılında İskender'in Susa'da yaptığı düğünde Ptolemaios'la evlendirdiği Artakama ve Kardialı Eumenes'e verdiği Artonis⁸ ile oğullarından Kopphen, II. Arsames, II. Ariobarzanes, III. Pharnabazos ve Hystanes/Ilioneus haricinde öbür çocuklarının adları ve eylemleri hakkında bir şey bilinmemektedir⁹.

¹ Mısır Seferi için bk. Isok. *Paneg.* IV. 140; Diod. XV. 29. 1-4; Corn. Nep. *Dat.* XIV. 3. 4-5; Plut. *Artaks.* XXIV. 1. Daskyleion satrabı Pharnabazos'un Pers kralı II. Artakserkses'in kızıyla evlenmesi hususunda bk. Ksen. *Hell.* V. 1. 28; *Ages.* III. 3; Corn. Nep. *Kon.* IX. 2. 1-2; Plut. *Artaks.* XXVII. 7; *Alex.* XXI. 4; ayrıca bk. Berve 1926, n° 152 (Artabazos); Weiskopf 1989, 28 dn. 37; Ballesteros-Pastor 2012, 368 dn. 12; Sealey 1993, 43.

² Weiskopf 1989, 55.

³ Ksen. *Hell.* V. 1. 28; ayrıca bk. Weiskopf 1989, 28 vd.; Beloch 1923, 146-151; Debord 1999, 96 dn. 110. Antik kaynaklarda Ariobarzanes'in Pharnabazos'un oğlu ya da kardeşi olduğuna dair kesin bir ibare yoktur. Bundan hareketle bazı modern yazarlar, MÖ 387 yılında Pharnabazos'un Mısır Ayaklanması'nı bastırmak amacıyla Susa'ya çağrıldıktan sonra yerine atanan Ariobarzanes'in Pharnabazos'un kardeşi olabileceği ihtimalleri üzerinde durmaktadır (Hornblower 1982, 173 vd.; Ruzicka 1992, 60; Buckler 2003, 352). Ancak böylesi bir iddianın gerçekliği mümkün dâhilinde görülmemektedir. Zira modern yazarların gözünden kaçan nokta Daskyleion'da *dynastes*'lik atamasının varlığıdır. Bu atama MÖ 478 yılından itibaren sürekli hale gelmiş ve Pharnakes ailesinin tekeline indirilmiştir. Elbette ki, Pers kralı *dynastes*'lik atamasını istediği zaman feshedebilirdi; ancak bunu satraplar görevlerini hakkıyla yerine getirmediği, emirlere itaat etmediği ve krala ayaklandıkları zaman yapmaktaydı. Oysa Pharnabazos'un bilhassa Konon'la birlikte gerçekleştirdikleri seferlerle Sparta hegemonyasını ortadan kaldırıp Küçük Asya'da Pers otoritesini tekrar sağladığı; kralın takdirini toplayan gözle görülür başarılarından ötürü Mısır seferinde görevlendirildiği sırada böyle bir şey yapması tam bir tezatlıktır (Sarıkaya 2018, 291 dn. 1212).

⁴ Ksen. *Kyr.* VIII. 8. 4; Aristot. *Pol.* 5. 1312a; Val. Max. 9. 11 ext. 2; ayrıca bk. Weiskopf 1989, 50.

⁵ Diod. XV. 91. 1-7; Polyain. *strat.* VII. 21. 7 'Datames'.

⁶ Corn. Nep. *Dat.* XIV. 10-11; Polyain. *strat.* VII. 29. 1 'Mithradates'.

⁷ Diod. XVI. 52. 4: ἦσαν γὰρ Ἀρταβάζω γεγονότες ἐκ τῆς Μέντορος καὶ Μέμνονος ἀδελφῆς υἱοὶ μὲν ἑνδεκα, θυγατέρες δὲ δέκα. Dem. *Androt.* XXIII. 154-157: ὁ Μέμνων καὶ ὁ Μέντωρ, οἱ κηδεσταὶ τοῦ Ἀρταβάζου, ἄνθρωποι νέοι καὶ κεχρημένοι ἀπροσδοκῆται εὐτυχία τῇ τοῦ Ἀρταβάζου κηδεῖα/Artabazos'un damatları Memnon ve Mentor, Artabazos'la akrabalık bağıyla beklenmedik güzel şansa nail olmuş genç insanlardı. Ayrıca bk. Weiskopf 1989, 54-56.

⁸ Arr. *Anab.* VII. 4. 4-5; Phot. *Bib.* 91. Plutarkhos'a (*Eum.* I. 2) göre, Barsine'nin kız kardeşlerinden Apama'yı Ptolemaios'a, Barsine olarak adlandırılan diğer kız kardeşini ise, Eumenes'e verdi. Plutarkhos bu anlatısında Artakama'yı Spitamenes'in kızı Apama ile karıştırmış olmalıdır (bk. Strab. XII. 8. 15 c 578; ayrıca bk. Heckel 2006, 55).

⁹ Diod. XVI. 52. 3; Curt. V. 9. 1; VI. 5. 2; Plut. *Alex.* XXI. 4; Iust. XV. 2. 3. Kopphen, II. Arsames ve II. Ariobarzanes için bk. Arr. *Anab.* III. 23. 7; II. 15. 1 'Kopphen'. Artabazos'un oğlu ve Memnon'un yeğeni III. Pharnabazos için bk. Arr. *Anab.* II. 1. 3-4; 2. 1-2. Curtius (III. 13. 13) MÖ 333 yılında Damaskos'ta ele geçirilen kadınlar arasında

II. Artabazos'un aile ağırları Perslerin önde gelenleriyle yerel seçkinler arasında artarak gelişen bağlantıları göstermesi açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Atinalı ünlü devlet adamı ve hatibi Demosthenes'in (*Androt.* XXIII. 154-157) vurguladığı üzere Artabazos'un kız kardeşleriyle evlenmesi ve sonraki süreçlerde iki kardeşin sırasıyla yeğenleri Barsine ile gerçekleştirdikleri bu hane içi evlilik, Mentor ve Memnon'a Pers imparatorluk sistemi içerisinde beklenmedik önemli ayrıcalıklar ve mevkiiler sağladı. Pers kralının yeğeni ve Hellespontos Phrygia satrabı Artabazos'un enişterisi olmasının Rhodoslu kardeşlere getirdiği ilk imtiyazlar; Daskyleion'un alt satraplık bölgelerinden biri olan Troas'ın, bilindiği kadarıyla aralarında Lampsakos, Abydos, Skepsis, Ilion ve Kebren'in de bulunduğu önemli yerlerin idaresinin kendilerine tahsis edilmesidir¹⁰. Mentor ve Memnon kardeşler, MÖ yak. 360 yılından MÖ 340 yılına kadar bölgede aktif rol oynamışlardır. Aynı şekilde Artabazos ve Mentor'un eşleri yaşam tarzlarıyla Troas'taki elit kadınların üzerinde büyük tesir etmişlerdir. Athenaios (*Deip.* VI. 256 c-e) dalkavuk kişiler hakkında verdiği örnekler arasında Troia'da Gergina/Gergitha kentinden Karos Glus günlerinde kraliçelerin idaresi altında "Dalkavukçular" (*Kolakides* [κολακίδες]) olarak adlandırılan kadınlara da değinir. Yazara göre bunların bazıları sıklıkla anakaraya geçip Artabazos ve Mentor'un eşlerini evlerine davet etmekteydiler. Onların adları şu davranışlarından ötürü "Merdiven kızlar" (*klimakides* [κλιμακίδες]) olarak değişti¹¹. Troialı kadınlar, konuk ettikleri Mentor ve Artabazos'un eşlerini memnun etmek adına at arabalarına bindikleri ya da arabalarından indiklerinde eğilip sırtlarına basmalarını isteyerek kendilerini merdiven yaptılar. Bu lüksün getirdiği bir sefillik değildi; bilakis bu aptal Troialı kadınların icatlarıydı. Söz konusu moda akımı Makedonia'ya da ulaştı. Bu olay Artabazos'un Daskyleion satraplığını icra ettiği esnada kariyerin doruğundayken gerçekleşmiş olmalıdır. Dolayısıyla Athenaios'un Mentor'un eşinden kastı, Barsine'den önceki ilk eşi olsa gerektir.

MÖ yak. 360 yılında satraplık görevinin henüz iki ya da üçüncü senesindeyken II. Artabazos'un Lydia satrabı Autophradates'le araları bozuldu. Lydia satrabı tarafından Daskyleion satrabı kısa süreliğine tutuklandı¹². Bu durum II. Artabazos'un Büyük Kralın gözünden düştüğünü göstermektedir. Zira Pers kralına bağlı olan ve eyaletlerde kralın temsilcisi görevini icra eden herhangi bir satrabın kralın onayını almadan bir satrabı esir alması kraliyet yönetim sistemi içinde mümkün görünmemektedir. Eldeki verilerin yetersizliği ve mevcut verilerin ise olaylar arasındaki bilgi akışındaki kopukluğu nedeniyle bu dönem hakkında kesin açıklamalarda bulunmak mümkün değildir. MÖ 359/358 yılında Artakserkses II Mnemon'un ölümüyle oğulları arasında kanlı taht kavgaları başladı. Artakserkses III Okhos rakiplerini ortadan kaldırarak hükümdarlığı ele geçirdi¹³. Hanedanlık içindeki iç karışıklığı fırsat bilen Mısır, Fenike ve Kıbrıs, Pers egemenliğine karşı yeni-

Artabazos'un eşi ve oğlu Hystanes/Ilioneus'un da yer aldığını belirtmektedir. Ayrıca Curtius (VI. 5. 4), MÖ 330 yılında Hyrkania'da İskender'e teslim olurken Artabazos'un kendisiyle birlikte savaşa katılan 9 oğlundan, adlarını zikretmeden bahseder. Arrianos (*anab.* III. 23. 7) aynı olaya değindiği pasajında Artabazos'un oğulları arasından Kophen, Ariobarzanes ve Arsames'in isimlerini anar; ancak geriye kalan 6 erkek çocuğa değinmez. Konuya ilişkin ayrıca bk. Heckel 1987, 116; Shayegan 2007, 101.

¹⁰ Rhodoslu Memnon'un Troas'ta tuttuğu yerlere ilişkin yani *khora tou Memnonos* ibaresi için bk. Polyain. *strat.* IV. 3. 15 'Aleksandros'; Arr. *Anab.* I. 17. 8; ayrıca bk. Briant 2002, 698. II. Artabazos tarafından Troas'ta Skepsis, Ilion ve Kebren'in Rhodoslu kardeşlerin yönetimine verildiği bilinmektedir (Dem. *Androt.* XXIII. 154; ayrıca bk. Kahrstedt 1965², col. 964). Memnon'un Lampsakos'taki hâkimiyeti için bk. Ps. Aristot. *Oecon.* II. 1351b1-11. Konuya ilişkin ayrıca bk. Sarıkaya 2018, 74-76; Kholod 2018, 179.

¹¹ Saray ritüeli ve hiyerarşisinde en yakın dostu ve en çok güvendiği az sayıda kişi Pers kralına atına binmek için yardım etme hakkına sahipti (Ksen. *Anab.* IV. 4. 4). Bu toplumsal tabakalar arasındaki ince ayrımları göstermenin yollarından biriydi. Anlaşıldığı kadarıyla Troialı kadınlar, kendi statülerini göstermek, ayrıca Artabazos ve Mentor'un eşleri örneğinde olduğu üzere seçkin Perslerle kurdukları dostluk ilişkilerini belirtmek amacıyla bunu sosyal hayata uyarlayıp moda haline getirmişlerdir.

¹² Dem. *Androt.* XXIII. 154; ayrıca bk. Weiskopf 1989, 62; Heskel 1997, 118 vd.; Briant 2002, 657.

¹³ Plut. *Artaks.* XXX. 1-5; Curt. X. 5. 23; Iust. X. 3. 1; Val. Max. IV. 2. 7.

den başkaldırdı (Diod. XVI. 40. 3-5). II. Artabazos ise Artakserkses III Okhos'un tahta geçmesinden kısa bir süre sonra, muhtemelen MÖ yak. 356 yılında, ücretli askerlerin terhis edilmesi (Schol. Dem. IV. 19) buyrultusuna itaat etmemekle krala açıkça isyan etti. Rhodoslu eşinin iki kardeşi Memnon ve Mentor, Persler için Hellenli paralı askerlere komutanlık etmelerinden dolayı bu durum II. Artabazos'un aile fertlerini yakından ilgilendirmekteydi¹⁴. Kardeşleri Oksythres ve Dibiktos ile Rhodoslu kardeşler onun saflarında aktif şekilde yer alıp desteklerini sonuna kadar sürdürdüler. Daskyleion satrabı, Rhodoslu iki kardeşin teşvikiyle çeşitli zaman aralıklarıyla Atinalı Khares ve Thebeli Pammenes'ten askeri yardımlar almasına rağmen, iki ya da üç yıl süren isyanda büyük bir başarısızlık sergiledi¹⁵. MÖ 354/353 yılında? II. Artabazos, kızı Barsine'nin de bulunduğu bütün aile fertleri ve Rhodoslu Memnon'la birlikte Makedonia kralı II. Philippos'un; Mentor ise Mısır kralı Nektanebo'nun yanına sığındı. II. Artabazos eski haklarını kazandıktan sonra borçlarını ödemek kaydıyla Makedonia krallığının başkenti Pella'da konuk edildi¹⁶. Pers kralı III. Artakserkses, Pharnabazos'un oğulları Ariobarzanes ve ardından II. Artabazos'un krala karşı ayaklanmaları nedeniyle Daskyleion'da MÖ yak. 478 yılından itibaren Pharnakes hanedanlığına intikal eden *dynastes*'lik atamasına son verdi. MÖ yak. 340? yılında Daskyleion eyaletine satrap olarak Arsites'i tayin etti¹⁷.

Babasıyla birlikte sürgüne giden Barsine, MÖ 354/353 yılından 342 yılına kadar yaklaşık 11 yılı aşkın bir süre II. Philippos'un sarayı Pella'da kalmıştır. Sürgündeyken iki dünya arasında bir uyum sağlamaya çalışmıştır. Plutarkhos'un (*Alex.* XXI. 9) cana yakın biri olarak tasvir ettiği Barsine'nin iyi derecede Hellen eğitimi aldığı bilinmektedir. Rhodoslu bir annenin kızı olması nedeniyle anadili Persçe'nin yanında Hellençeyle birlikte en az iki dil bildiği kesindir. Makedonia'da bulunması da Hellen dil ve kültürünü geliştirmesine yol açmıştır. Ayrıca bu zaman dilimi içinde Barsine, Makedonia saray gelenek-göreneği hakkında önemli bilgiler edinmiştir. Barsine'nin bu sırada kaç yaşında olduğu bilinmemektedir. Aynı şekilde Artabazos'un Makedonia'ya kaçış tarihi de kesin veriler arasında değildir. Eğer gerçekten de Artabazos MÖ 354/353 yılında II. Philippos'un yanına geldiyse Barsine o sıralar en fazla 2 ya da 3 yaşlarında olsa gerektir. Antik kaynaklarda açıkça ifade edilmese de İskender ile Barsine'nin aynı yaşlarda olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra Barsine'nin İskender'den 1 ya da 2 yaş büyük olma ihtimali de göz önünde bulundurulabilir. İskender MÖ 356 yılının yazında dünyaya gelmiştir¹⁸. Bu bağlamda MÖ 354/353 yılında henüz 2 ya da 3 yaşlarında küçük bir çocuktur. İskender'le yaşıt oldukları verisinden hareketle Barsine'nin doğum tarihi için MÖ 357/356 yılı *terminus post quem*'dir. Doğum yılı için ileri sürülen diğer kriter ise II. Artabazos'un MÖ yak. 362 yılında Rhodoslu eşiyle gerçekleştirdiği evliliğinden birkaç yıl sonrası, yani MÖ yak. 360 yılıdır; ancak bu birlikteliğin meyvesi olan 21

¹⁴ Ruzicka 2012, 155 vdd.

¹⁵ Konuyu ilişkin detaylı bilgi için bk. Sarıkaya 2018, 307-315.

¹⁶ Diod. XVI. 52. 3; Curt. V. 9. 1; VI. 5. 2; Ath. *Deip.* VI. 256 c-e; ayrıca bk. Berve 1926, 82 n°152; McCoy 1989, 422; Buckler 1989a, 53 dn. 33; 1989b, 161 dn. 30; Hammond – Griffith 1979, 309; Hammond 1994, 130; Briant 2002, 688; Olbrycht 2010, 346.

Curtius (VI. 5. 2) Dareios ölümünün akabinde gelişen olayları anlatırken MÖ 330 yılında III. Dareios'a tamamen sadık kalmış II. Artabazos; kendi çocukları, II. Dareios'un akrabaları ve Hellen askerlerden bir grupla Hyrkania'da buluştu. İskender'in yanına gelince krala sağ elini uzattı. Çünkü Okhos'un hükümdarlığı sırasında sürgün olduğunda II. Philippos'un bir konuğu oldu. Ancak Pers kralına bağlılığı konukluk bağı yemininden üstün geldi ve krala sadakatini sonuna kadar sürdürdü. Curtius (VI. 5. 2) aynı anekdota yer verdiği pasajında II. Artabazos'un 95 yaşında olduğunu ve aynı kadından olan 9 genç çocuğunun onu tutmak için yanında hazır beklediğini belirtir. Ancak bu yaşlarda olması kesinlikle mümkün değildir. Artabazos, MÖ 387/386 yılında doğduğuna göre 330 yılında 57/56 yaşındadır.

¹⁷ Paus. I. 29. 10; Arr. *Anab.* I. 12. 8: Ἀρσίτης ὁ τῆς πρὸς Ἑλλησπόντῳ Φρυγίας ὑπαρχος; ayrıca bk. Sarıkaya 2018, 314 vd.

¹⁸ Plut. *Alex.* III. 5. 6; Arr. *Anab.* VII. 28. 1; Iust. 12. 16. 6.

evladının arasından Barsine'nin kaçınıcı çocuk olduğu bilinmemektedir. Dolayısıyla bu veriden hareketle yapılacak bir tarihlendirme doğru bir sonuca götürecektir gibi durmamaktadır¹⁹. Nitekim İskender ile Barsine'nin kaderi çocukluktan başlayıp ergenliğe kadar Makedonia sarayında birlikte büyümekle birleşmişti. Bu süre zarfında İskender ile Barsine'nin birbirlerini tanıdıkları anlaşılmaktadır²⁰.

II. Artabazos ve ailesinin sürgün hayatı MÖ yak. 342 yılında Mentor sayesinde sona erdi. Zira Pers kralı III. Artakserkses, Rhodoslu Mentor'un Mısır kralı Nektanebo'ya ihaneti sayesinde Fenike'de Sidon'a; ardından Babil'e boyun eğdirdi²¹. MÖ 343 yılında Mısır'a iki veya üç kez saldırıda bulundu. Mısır kralı Nektanebo 20,000'e yakın Hellen ücretli asker toplayabildi; ancak en iyi ücretli komutanlarından biri olan Memnon'un kardeşi Mentor'un ittifakını kaybetti. Rhodoslu Mentor saf değiştirip Pers kralının hizmetine girmekle birlikte Mısır saldırısını da yönetti. Pers kralı III. Artakserkses bu sefer için 3000 Argos, 1000 Thebai ve 6000 Batı Anadolu'dan takviye birlik sağlayarak Nektanebo'nun gücünü zayıflattı²². MÖ 343/342 yılında Mısır'ı tekrar Pers egemenliğine ilhak edip buraya yeni bir satrap atadı (Diod. XVI. 46. 4-7; 51). Kral, Fenike ve Mısır seferlerinde komutanlık yapan Rhodoslu Mentor'un büyük hizmetlerine tanıklık etti²³. 100 gümüş *talanta* ile pahalı ziynet eşyaları vermek suretiyle onun kahramanca davranışlarını onurlandırmaya değer buldu (Diod. XVI. 52. 1-2). Ayrıca Rhodoslu Mentor'u isyancılara karşı düzenlenecek seferlerde Küçük Asya kıyılarının başkomutanı, bir nevi *karanos* olarak atadı²⁴. Zira satrap isyanları ile kralın bütün askeri gücü ve dikkatini kaydırdığı Mısır ayaklanması, Batı Anadolu kıyı bölgelerinde Pers kontrolünü iyice etkisiz hale getirmişti. Bu durumun, Atarneus tiranı Hermias örneğinde olduğu üzere bir yandan Pers yetkisini hiçe sayarak kent tiranlarının otorite alanlarını yaymalarına yol açtığı; ayrıca bazı kentleri ayaklanmanın yarattığı çeşitli krizleri kendi aralarında çözme arayışlarına sürüklediği anlaşılmaktadır²⁵. Bir yandan da Makedonia kralı II. Philippos'un Daskyleion satrabı II. Artabazos, Atarneus'ta Hermias, Karia'da Piksodaros örneklerinden rahatlıkla çıkarsanabildiği üzere Batı Anadolu'daki Pers yöneticilerinin yandaşlığını ve dostluğunu kazanma girişimlerine neden olmuştur²⁶. II. Philippos bu teşebbüsünü bazen büyük krala karşı onları destekleyerek bazen isyana kışkırtarak bazen de Piksodaros'un kızı ile oğlu Arrhidaios arasında yapılmaya çalışılan evlilik bağı girişimiyle hayata geçirmiştir²⁷. Nitekim kral

¹⁹ MÖ 357/356 yılı için ayrıca bk. Carney 1996, 372 dn. 33; 2000, 101 dn. 55. K. J. Beloch (1923, 123) ve H. Berve (1926, II 102) Barsine'nin MÖ 560 yılında doğduğunu belirtmektedir. P. A. Brunt (1975, 25) ise Barsine'nin MÖ 362 yılından sonraki bir tarihte doğduğunu; ancak MÖ 357/356 yılından daha sonra doğamamış olacağını belirtir.

²⁰ Carney 1996, 372.

²¹ III. Artakserkses Kroniği 9 str. 1-8 (Grayson 1975, 114-115): *Artakserkses adıyla bilinen Umasu'nun on dördüncü [yılı] (MÖ 345); Tishri (Eylül/Ekim) ayında kralın Sidon'[dan] aldığı esirler Babil ve Susa'ya [getirildi]. Aynı ayın on üçüncü gününde bu askerlerin bazıları Babil'e girdi. On altıncı gün . . . kralın Babil'e gönderdiği, Sidon'dan gelen kadın esirler o gün kralın sarayına girdiler.*

²² Diod. XVI. 44. 1-2; Isok. *Paneg.* IV. 161; Dem. *Phil.* X. 34; XII. 6; Didy. *Dem. col.* 8. 9-11; ayrıca bk. Hammond 1994, 166; Olbrycht 2010, 349 dn. 35. Atina ve Spartalılar Büyük Kralla olan dostluklarını yeniden onaylarken buna karşın Mısır'a asker göndermeyi reddettiler.

²³ Atinalılar da Mısır seferinde Hellenleri koruduğu için Mentor'u onurlandırmışlardı (*IG II² 356 str. 30-34= Rhodes-Osborne 2007, 506-508 n° 98*). Mısır Ayaklanması'na ilişkin detaylı bilgi için bk. Briant 2002, 682-688; ayrıca bk. Debord 1999, 419; Harding 2006, 147-150; Ruzicka 2012, 165-176; 179-198; Sarıkaya 2018, 315-316.

²⁴ Diod. XVI. 50. 7: *ὁ μὲν γὰρ Μέντωρ ἐν τοῖς παραθαλαττίοις μέρεσι τῆς Ἀσίας ἡγεμὼν μέγιστος ἀποδείχθεις*; XVI. 52. 2-3: *ἀπέδειξε δὲ σατράπην τῆς κατὰ τὴν Ἀσίαν παραλίας καὶ τὸν πρὸς τοὺς ἀφεστηκότας πόλεμον ἐπέτρεπεν, αὐτοκράτορα στρατηγὸν ἀποδείξας*. Ayrıca bk. McCoy 1989, 422 vd.; Kholod 2018, 181 vd.

²⁵ *I.Erythrai* n° 9; Rhodes-Osborne 2007, 344-345 n° 68.

²⁶ Hornblower 1982, 218-222; ayrıca bk. Olbrycht 2010, 347; Sarıkaya 2018, 317-318.

²⁷ Plutarkhos'un (*Alex.* X. 1-4) anlatısına istinaden, Karia satrabı Piksodaros kızını II. Philippos'un zekâ özürlü kardeşi Arrhidaios'la evlendirmek istedi. Ancak İskender babasından gizli satrabın kızına kendisi talep olmak suretiyle kardeşinin evliliğini engelledi. Bu davranışına çok kızan II. Philippos, İskender'le aralarında Harpalos, Ptolemaios ve

nezdindeki itibarına güvenen Mentor, III. Artakserkses'ten o sıralar Makedonia'da II. Philippos'un yanına sığınmış kardeşi Memnon ile eniştesi II. Artabazos'u bağışlamasını ve onların aileleriyle birlikte geri dönmelerine izin vermesini rica etti ve bunu gerçekleştirmeyi başardı (Diod. XVI. 52. 1-4).

MÖ yak. 342 yılında Küçük Asya'ya geldiğinde Mentor, II. Artabazos'un kızı ve kendi yeğeni Barsine ile evlendi. Bu bir aşk evliliğinden ziyade Pharnakes hanedanlığının imparatorluk nezdinde kaybettiği itibarlı konumunu yeniden kazanmak ve aynı zamanda kendi kişisel ilişkilerini korumak amacıyla yapılan siyasi bir birlikteliktir. Aynı evlilik örneğiyle bu kez MÖ 336 yılında II. Philippos'un Olympias'tan doğma kızı Kleopatra'yı öz dayısı Epeiros kralı Aleksandros'a vermesiyle karşılaşılmaktadır²⁸. Mentor, Barsine'yle izdivacının ardından eniştesi ve kayınbabası II Artabazos'un erkek çocukları yani yeğenlerinin birçoğunu Pers kralının komutasına verdiği ordu içinde önemli görevlere getirmekte gecikmedi²⁹. Bunun yanı sıra Mentor'un Barsine'yle gerçekleştirdiği evliliğinin, ikinci evliliği olduğu anlaşılmaktadır³⁰. Zira MÖ 327/326 yılına tarihlenen ve Rhodoslu Memnon'un onur dekreti şeklinde zikredilen epigrafik belge³¹ ve antik kaynaklarda Mentor'un Thymondas adında bir oğlu olduğu bilinmektedir³². Bunun yanı sıra antik kaynaklarda Thymondas'ın MÖ 333 yılında Issos Muharebesi'nde Hellen paralı askerlerin komutasını üstlendiği bilgisine erişilmektedir³³. Thymondas'ın yaşının büyüklüğü Barsine'den doğmasının mümkün olmadığını göstermektedir³⁴. Zira Barsine Makedonia'dan geldiğinde muhtemelen henüz 14 ya da 15 yaşlarındadır ve evlilik çağına yeni girmiştir. Bu bağlamda Barsine'nin gerek Makedonia'da olması gerekse burada kaldığında yaşının küçüklüğü; aynı şekilde bu süre zarfında Mentor'un Mısır ayaklanmasında aktif rol alması da ikilinin MÖ 342 yılından önce görüşmesini imkânsız kılar. Thymondas'ın bu izdivacın ardından doğduğu varsayımı ise MÖ 333 yılında Issos'ta Hellen ücretli birliğinin komutasının henüz 9 yaşındaki bir çocuğa verildiğini gösterir. Bu da kabul edilebilir bir durum değildir. Modern yazarlara göre Thymondas MÖ yak. 355 ya da 353 yılında doğmuştur³⁵. Buna karşın Barsine'nin Mentor'la yaklaşık 4 yıl süren evliliğinden üç kızı

Nearkhos'un da bulunduğu arkadaşlarını sürgüne gönderdi.

²⁸ Böylelikle II. Philippos iki devlet arasında herhangi bir çatışma tehlikesini ortadan kaldırmayı amaçlamaktaydı (Iust. IX. 6. 1; 7. 7; XIII. 6. 4; Diod. XVI. 91. 4-93. 2). Kleopatra'nın bu evliliğinden Kadmeia adında bir kızı ve Neoptolemos adında bir oğlu oldu.

²⁹ Diod. XVI. 52. 4; ayrıca bk. Berve 1926, II no 152; McCoy 1989, 422-423; Briant 2002, 353; 782.

³⁰ K. J. Beloch (1923, 123) Mentor'un ilk eşinin ölmüş olabileceğini ya da eşinden ayrılmış olduğunu belirtir.

³¹ MÖ 327/326 yılına tarihlenen ve Rhodoslu Memnon'un onur dekreti şeklinde zikredilen yazıtta, Atinalılar Daskyleion satrabı Pharnabazos ile oğlu Artabazos ve Mentor'un kentlerine yaptıkları iyilikleri dile getirmektedirler (IG II² 356 str. 24-37= Rhodes-Osborne 2007, 506-508 n° 98). Pharnabazos'un Atina'ya yaptığı hayırhahlıklardan hiç şüphesiz biri Konon'a verdiği para ve destekle Pire surlarının yeniden tahkim edilmesi olsa gerektir: [πρ]ότερον οἱ π[ρ]όγονοι [Φα]||[ρν]ά[β]αζος καὶ Ἀρ[τά]βαζος|| [δι]ετέλουν τὸν δῆμον [τὸν]|| [Ἀθ]ηναίων εὐεργετοῦν[τε]||[ς] καὶ χρήσιμοι ὄντες ἐν [τ]||[ο]ῖς πολέμοις τῷ δήμῳ: [κ]||[αἰ] ὁ πατήρ Θυμώνδου Μέ[ντ]||[ω]ρ τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ στρ[α]||[τ]ιευομένους τῶν Ἑλλήνων|| [ἐ]σωσεν, ὅτε ἦλθ [Α]ἰγυπτ[ο]||[ς] ὑπὸ Περσῶν· ἐπαινέσαι [μ]||[ἐ]ν αὐτὸν καὶ στεφανῶσαι [χ]||[ρ]υσῶνι στε[φ]άν[ω]ι ἀρετῇ||[ς] ἕνεκα - - -

“Önceden atalar Pharnabazos ve Artabazos Atinalıların demos’una (halkına) hayırhahlık yapmaya, savaşlarda demos’a yararlı olmaya devam ettiler; ve Thymondas’ın babası Mentor, Persler tarafından Mısır alındığında Hellenlerden Mısır’da savaşanları kurtardı; faziletinden dolayı övülsün ve altın çelenkle taçlandırılınsın”.

³² Curt. III. 3. 1; Arr. Anab. II. 13. 2. Memnon dekrétine ilişkin ayrıca bk. Rung 2016, 51-58.

³³ Arr. Anab. II. 13. 2; Curt. III. 3. 1-2.

Artabazos ve aile fertleri, Pers kralı III. Dareios’un emrinde önemli askeri ve siyasi pozisyonlara getirildi. Thymondas’ın amcası Memnon ölmeden önce kraliyet sarayında bulunduğu anlaşılmaktadır (Arr. Anab. II. 2. 1; Curt. III. 3. 1). Zira Thymondas, Pers kralının emri uyarınca II. Artabazos’un oğlu III. Pharnabazos’a bütün yabancı birliklerin komutasına kendisinin; Pharnabazos’a da amcası Memnon’un ölümüyle boş kalan komutanlığa atandığını belirtmek amacıyla gönderildi (Curt. III. 3. 1).

³⁴ Ayrıca bk. Beloch 1923, 123.

³⁵ Demosthenes’in (XXIII. 157) Mentor ve Memnon’a ilişkin “ἄνθρωποι νέοι” yaşıyla ilgili verdiği bilgi ve Curtius’un (III. 3. 1) Thymondas’ın MÖ 334/333 yılında “impiger iuvenis: enerji dolu genç bir adam” olarak tasvirinden doğum

oldu (Curt. III. 13. 14); bunlardan biri Giritli Nearchos'un eşiydi (Arr. *Anab.* VII. 4. 2-7).

Barsine, eşi Mentor'un uzun zamandan beri idaresinde yer alan Troas'taki evine yerleşmiş olsa gerektir (Ath. *Deip.* VI. 256 c-e). Artabazos ve Memnon'un geri döndükten sonra yaptıkları icraatlar hakkında pek de bir şey bilinmemektedir. III. Artakserkses, II. Artabazos'a eski satraplık görevini iade etmedi; Arsites Daskyleion satraplığını sürdürdü. Memnon Troas'ta kalırken belki de Artabazos da Persia'ya geri döndü. Ancak II. Artabazos ve Memnon, Makedonia kralı II. Philippos'un planları ve gücüne ilişkin birinci elden bilgiler getirerek krala büyük yarar sağladılar. Bu bilgi akışı içinde II. Philippos ile Hermias arasındaki gizli bağlaşıklığı bildirmeleri de mümkündür³⁶. Rhodoslu Mentor önemli yetkilere getirdiği yeğenleriyle birlikte Küçük Asya'da ilk askeri çıkartmasını krala başkaldırmış, başta Assos olmak üzere birçok kale ve kenti zapteden Atarneus (Dikili) tiranı Hermias üzerine yaptı. Zira Hermias, bir gün Asya'yı ele geçireceğine inandığı II. Philippos'un yakın dostluk ve müttefikliğine güvendiğinden Perslere tâbi birinden ziyade bağımsızmış gibi davranmaktaydı³⁷. MÖ 341 yılında Hermias, II. Philippos'un krala karşı bütün planlarını bildiği ve ona gizliden gizliye yardım ve yataklık ettiği iddiaları gibi nedenlerden ötürü Büyük Krala ihanetle suçlandı³⁸. Ünlü filozof Aristoteles'in II. Philippos'un safına çekebilmek amacıyla Mentor'la çeşitli yazışmalarda bulunduğu gözükmemektedir³⁹. Buna karşın Mentor, Hermias'a Pers kralını onun hakkındaki suçlamalardan azletmesi için ikna edeceğine söz verdi. Hermias'ı kandırarak bir toplantı ayarladı ve onu tutuklayıp krala gönderdi. Aynı yıl Hermias çeşitli işkencelere maruz kalarak idam edildi⁴⁰. Strabon'un (XIII. 1. 57 c. 610) Hermias'ı sahte bir dostluk ve konukseverlikle davet edip tutuklayan kişi olarak Memnon'u zikretmesinden bu askeri icraatlar sırasında Memnon'un kardeşi Mentor'la iş birliğinde bulunduğu çıkartılabilir⁴¹. Küçük Asya'daki askeri operasyonlarını hız kesmeden sürdüren Mentor, Perslerle arası açık olan bütün diğer komutanlara bazen zorla bazen de hileyle boyun eğdirdi⁴². Bunun yanı sıra MÖ 340 yılında II. Philippos'un Perinthos (Marmara Ereğlisi) kuşatmasını sona erdirmesinde de önemli rol üstlenmiş olmalıdır. Zira III. Artakserkses, Küçük Asya satraplarına –bilhassa Daskyleion ile Sardeis valilerine– ve komutanlarına Perinthos ile Byzantionlulara ellerinden gelen her türlü yardımı ulaştırmalarını buyurdu⁴³. MÖ yak. 342 yılından itibaren Küçük Asya'nın başkomutanlık yetkisi (αὐτοκράτορα στρατηγὸν) Mentor'da olduğundan (Diod. XVI. 52. 2-3), kralın emrini yerine getirmekle yükümlü kişilerin başında gelmekteydi. Ancak Mentor'un bundan sonraki edimleri ve sonu hakkında yeterli veri yoktur. MÖ 338 yılında III. Artakserkses, baş vezir Bagoas tarafından bir doktor vasıtasıyla zehirlenerek öldürüldü⁴⁴. Yetenekli bir komutan olan Rhodoslu Mentor'un

yılına MÖ 355 yılı olabileceği düşünülmektedir (Berve 1926, II 182 no 380; ayrıca bk. Heckel 2006, 267; Bosworth 1988, 183). K. J. Beloch (1923, 123) ise en geç MÖ 353 yılında doğduğunu belirtir.

³⁶ Konuya ilişkin ayrıca bk. Hammond-Griffith 1979, 521.

³⁷ Hammond-Griffith 1979, 519 vd.

³⁸ Dem. *Phil.* X. 32 'Hermias'ı krala karşı II. Philippos'un bütün hazırlıklarının sırdaşı ve ajanı olarak adlandırır'; Schol. Dem. X. 32 (202); Didym. *Dem. col.* 6. 16-45; 55-60; ayrıca bk. Hammond-Griffith 1979, 519 dn. 3.

³⁹ Diog. Laert. V. 27 [144]: 'Ἐπιστολαὶ πρὸς Μέντορα α': *Mektuplar. Mentor'a 1 tane*. Konuya ilişkin ayrıca bk. Zoepffel 2006, 622-623; Olbrycht 2010, 347-348; Takmer 2016, 453; 482-483.

⁴⁰ Dem. *Phil.* X. 32; Didym. *Dem. col.* 6. 50-65; Diod. XVI. 52. 4-8; Diog. Laert. V. 6; Polyain. *strat.* VI. 48. 1 '*Mentor*'; *FGrHist* II B 115 F 291 '*Theopompos*'= Didym. *Dem. col.* 4. 48-5. 63; ayrıca bk. (Ps.) Aristot. *Oecon.* II. 28 [1351a]; *PHerc.* 1018 col. II. 5. Strabon (XIII. 1. 57 c. 610) burada Mentor yerine Memnon'dan bahsetmektedir.

⁴¹ Chandler 1995, 55.

⁴² Diod. XVI. 52. 4-8. Konuya ilişkin ayrıca bk. Hammond-Griffith 1979, 522 dn. 6; Briant 2002, 688-690; Debord 1999, 419; Harding 2006, 124; Olbrycht 2010, 348; Sarıkaya 2018, 318-320.

⁴³ Diod. XVI. 75. 1-2; Paus. XXIX. 10; ayrıca bk. Hammond 1991, 506; Briant 2002, 689 vd.; Bosworth 2005, 33. Perinthos ve Byzantion kuşatmasına ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. Hammond-Griffith 1979, 566-581; Hammond 1994, 133-135; Cawkwell 1996, 99; Worthington 2008, 132-135; Arslan 2010, 180-200; Sarıkaya 2018, 321-324.

⁴⁴ Babil Güneş tutulması tableti (Kuhrt 2007 II, 423 n° 1): *Ululu Ayı* [26 Ağustos'tan 25 Eylül'e kadar] *Umakush*

da aynı yıl içinde öldüğü anlaşılmaktadır⁴⁵. Zira II. Philippos'un MÖ 336 yılı baharında Attalos, Parmenion ve Amyntas komutasında yürütülen Küçük Asya seferine ilişkin hiçbir kaynaktan adı zikredilmemektedir⁴⁶.

Pharnakes hanedanlığının egemenliğini güvence altına alma hedefiyle gerçekleştirilen iç evlilik geleneği, Mentor'un ölümüyle dul kalan Barsine'nin kocasının henüz mateminden çıkamadan diğer dayısı Memnon'la nikâhlanmasıyla neticelendi⁴⁷. II. Artabazos'un Barsine dışında 9 kızı daha olmasına karşın burada Pers kraliyet geleneğinin uygulandığı anlaşılmaktadır. Herodotos'un (III. 88) anlatısından bilindiği üzere, Büyük Kyros'un kızı Atossa önce Kambyzes ile onun ölümünün ardından diğer kardeşi Smerdis'le evlenmiş daha doğrusu gelenek uyarınca evlenmek zorunda kalmıştı. Bununla birlikte Mentor gibi Memnon'un da bunun ikinci evliliği olduğu bilinmektedir. Zira Memnon, MÖ 334 yılında Granikos Savaşı'na oğullarıyla birlikte katılmıştı (Arr. *Anab.* I. 15. 2: Μέμνωνος παῖδες καὶ αὐτὸς Μέμνων). Memnon'un II. Philippos'un Pella'daki sarayına sığınırken ilk eşi ve ondan dünyaya gelen çocuklarını da beraberinde getirmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu bağlamda Barsine Makedonia'daki sürgün hayatını Memnon'un eşiyle birlikte geçirmiş olsa gerektir. Dolayısıyla Barsine'nin ikinci evliliğinin omuzlarına yüklediği ağır yükün acısını hayal etmek çok da zor olmasa gerektir. Barsine'nin Memnon'la izdivacından ise MÖ 333 yılında Damaskos'ta kendisiyle birlikte ele geçirildiğinde henüz çocuk yaşta bir oğlu olmuştur (Curt. III. 13. 14). Mentor'un ölümünün ardından Troas'ın bütün idaresi Rhodoslu Memnon'a devredilmiştir⁴⁸. Bu bağlamda Barsine eski eşi Mentor'un kendisi için tahsis ettiği evinde oturmayı sürdürmüş olmalıdır. II. Artabazos ve aile üyelerinden Rhodoslu kardeşler, III. Artakserkses'e isyan etmekle kralın gözünden düşmüş ve güvenini sarsmışlardı. Her ne kadar Mentor Mısır'daki edimleriyle Büyük Kralın güvenini yeniden kazansa da bu durum II. Artabazos ile Memnon için pek de geçerli gözükmemektedir. III. Artakserkses onlara karşı temkini elden bırakmayıp mesafeli davranmıştır. Ancak III. Dareios'un tahta geçmesiyle II. Artabazos sadakat ve bağlılığını krala kanıtlayıp zedelenen itibarını geri kazandığı anlaşılmaktadır. Zira kendisi ve ailenin yetişkin erkekleri III. Dareios'un emrinde önemli görevler icra etmişlerdir⁴⁹. Memnon'a ise hem askeri tecrübesi hem de bölgeyi yakından tanınması nedeniyle Mentor'un ölmesiyle boşalan, başlangıçta başkomutanlık yetkisi olmasa da, yaklaşık 5000 kişilik bir ordunun komutanlık görevi verilmiştir. Memnon, Pella'daki sürgün hayatı boyunca edindiği Makedonlar hakkındaki bilgisini, Küçük Asya'da Attalos ve Parmenion'un başkomutası altında 10,000 kişilik öncü Makedon ordusuna karşı kullandı. Makedon ilerleyişi MÖ 336 yazında başarılı geçmesine karşın 335 yılında Memnon, kralın emrine verdiği ücretli askerlerden oluşan küçük bir orduyla onları sekteye uğrattı. İlk Lampsakos'u (Lapseki) kontrolü altına aldı (Ps. Aristot. *Oecon.* II. 29a [1351b]) ve Magnesia önlerinde Makedonları bozguna uğrattı (Polyain. *strat.* V. 44. 4

[Akkadça Umakush= Hellence Okhos] *eceliyle* [öldü]; *Arshu*, *onun oğlu, tahta geçti*. Bir diğer Babil tableti için bk. Kuhrt 2007 II, 424 n° 2: Bu tablette III. Artakserkses, "*Artakshatsu olarak adlandırılan Umasu*" ibaresi geçer. Diodoros'un (XV. 93. 1) aktardığı gibi, Okhos tahta çıkınca adını Artakserkses olarak değiştirir. Diod. XVII. 5. 3-6; Ael. *Var.* VI. 8; Arr. *Anab.* II. 14. 5; *Oxyrh. Pap.* XII col. 2 str. 11-17= *FGrHist* II B 255 (4).

⁴⁵ Mentor'un MÖ 336 yılından önce ölmüş olduğu savı için ayrıca bk. Badian 2000, 254. Mentor'un MÖ yak. 340 yılında öldüğüne ilişkin bk. Kahrstedt 1965² b, 965; Kholod 2018, 183 dn. 16.

⁴⁶ Diod. XVI. 91. 2; 92. 3-4; XVII. 2. 4; 7. 7; *Iust.* IX. 5. 8-9; ayrıca Polyain. *strat.* V. 44 '*Memnon*'; Paus. VIII. 7. 6; ayrıca bk. Hammond 1994, 168.

⁴⁷ Arr. *Anab.* VII. 4. 6; Plut. *Alex.* XXI. 8.

⁴⁸ Polyainos'a (*strat.* IV. 3. 15 "*Aleksandros*") göre İskender, Asya'ya geçtiğinde Perslerin Memnon'dan şüphelendiği bilgisini edindiğinde ordusunun bir kısmını Memnon'un arazisinin içinde yer aldığı bölgeye gönderdi. Askerlerine sadece Memnon'un arazilerine (τῶν τοῦ Μέμνωνος χωρίων) hasar vermeyip mal-mülküne dokunulmadan bütün her yeri yakıp yıkmalarını emretti. Ayrıca bk. Strab. XIII. 1. 11; Arr. *Anab.* I. 17. 8.

⁴⁹ Curt. III. 13. 13; V. 9. 1; VI. 5. 2; Arr. *Anab.* III. 23. 6; ayrıca bk. Briant 2002, 782.

'Memnon'); ertesi yıl Ida (Kaz) Dağı'nı geçip kuzeye yöneldi ve Kyzikos'a ani bir saldırı düzenledi⁵⁰. Ardından Makedonların Pitane (Çandarlı) kuşatmasını kaldırmalarını sağladı ve Troas'ta savaşa tutuştuğu Kalas komutasındaki Makedon birliğini Rhoiteion Burnu'na çekilmeye mecbur bıraktı⁵¹.

Memnon, Granikos Savaşı'na aralarında oğullarının da bulunduğu kendi süvari birliğiyle sol kanada dizilerek katıldı⁵². Persler kesin ağır bir mağlubiyet tattı ve hayatta kalan komutanlar dağıldılar⁵³. Memnon da Ege kıyılarına çekildi. Bu savaştan sonra Barsine ve çocuklarının hayatı tehlikeyeydi. İskender, Granikos Savaşı'nın ardından Sardeis'te kısa bir süre kaldıktan sonra kendisi asıl ordusuyla Ephesos'a geçerken Hellespontos Phrygia satraplığına atadığı (*Anab.* I. 17. 1) Kalas ile Akropos'un oğlu Aleksandros'u da Peloponnesos ve müttefik askerlerden oluşan ordunun bir kısmıyla birlikte Memnon'un dokunulmamış olan Troas'taki mülklerini ele geçirmek üzere kuzeye sevk etti⁵⁴. Memnon beklenmedik bir hızla Pers egemenliğinden çıkan bu yerlerde aile güvenliğini sağlamak amacıyla en güvenilir yer olarak krallık başkenti olduğuna karar verdi. Diodoros'un (XVII. 23. 5) anlatımına göre, Miletos'un da İskender tarafından zaptedilmesinin akabinde Memnon eşi Barsine ve çocuklarını Pers kralı Dareios'a gönderdi. Zira bir yandan onları kralın himayesine bırakarak güvenliklerini garanti altına almayı; diğer yandan da krala ailesini rehine vererek kendisine güvenmesini sağlayıp başkomutanlığı devralmayı planlamaktaydı. Gerçekten de bu işe yaradı, III. Dareios bir mektup gönderip bütün Ege sahillerinin ve donanmanın yetkisini Memnon'un başkomutasına bıraktı. Memnon bu terfi haberini Halikarnassos'a gelmek üzereyken aldı⁵⁵. Memnon, talihin bir cilvesiyle MÖ 333 yılının Temmuz ya da Ağustos ayında, Mytilene kuşatması sırasında aniden hastalanarak -büyük bir ihtimalle zehirlenerek- öldü⁵⁶. III. Dareios kısa bir süre sonra Memnon'un yerine Rhodoslunun yeğeni, Barsine'nin ise erkek kardeşi Pharnabazos'u; Batı Anadolu'daki ücretli askerler birliğinin komutasına da Mentor'un oğlu, Barsine'nin ise üvey oğlu Thymondas'ı atadı (*Curt.* III. 3. 1, *Arr. Anab.* II. 1. 3; 2. 1-5). Pharnabazos kaldığı yerden kuşatmayı sürdürüp Mytilene'yi aldıktan sonra⁵⁷ paralı askerlerle birlikte Thymondas'a yetkisini devretmek üzere Lykia'ya geçti. Sonra askeri operasyonunu Tenedos, Kos ve Halikarnassos civarlarına yaydı (*Arr. Anab.* II. 2. 1-5). Küçük Asya'dan krala getirilen her haber Barsine için ayrı bir önem arz ediyor olsa gerektir. Kocası Memnon'un Halikarnassos'ta nasıl savaştığı; Mytilene'de beklenmedik ölümü ve erkek kardeşi Pharnabazos'un komutasındaki donanmayla gerçekleştirdiği askeri operasyonlar. Bu haberler karşısında verdiği tepkiyi bilmek pek de mümkün olmasa da duyduğu üzüntü, içine düştüğü karamsarlık ve kaygıyı

⁵⁰ Diod. XVII. 7. 10; Polyain. *strat.* V. 44. 4 'Memnon'.

⁵¹ Diod. XVII. 7. 8-10; ayrıca bk. Anson 1989, 46-49; Bosworth 2005, 52; Ashley 1998, 160-162; Sarıkaya 2018, 328-330.

⁵² *Arr. Anab.* I. 15. 2; 12. 8-10; Diod. XVII. 19. 4-5.

⁵³ Granikos Muharebesi için ayrıca bk. Badian 1977, 271-293; Devine 1988, 3-20; Ashley 1998, 187-202; Bosworth 1980b, 111-127; 2005, 53-62.

⁵⁴ Arrianos'un (*Anab.* I. 17. 8) anlatısına istinaden, Granikos Savaşı'nın ardından Sardeis'e gelen İskender buraya Philotas oğlu Asandros'u satrap atadı. Hellespontos Phrygia satraplığına getirilen (*Anab.* I. 17. 1) Kalas ile Akropos'un oğlu Aleksandros'u Peloponnesos ve müttefik birliklerin büyük bir kısmıyla birlikte Memnon'un ülkesine gönderdi.

⁵⁵ Diod. XVII. 23. 6; 29. 1; *Arr. Anab.* I. 20. 3; II. 1. 1; ayrıca bk. Ruzicka 1988, 131-132; Bosworth 2005, 63-65.

⁵⁶ *Arr. Anab.* II. 1. 1-3; Diod. XVII. 29. 4; *Curt.* III. 2. 1. Plutarkhos'a (*Alex.* XVIII. 3) göre İskender, Memnon'un ölüm haberini Paphlagonia ve Kappadokia'yı boyunduruk altına aldıktan sonra öğrendi. Diodoros'a (XVII. 28.1-29.4) göre, bu olay kral Lykia'da Marmaralıları ele geçirdikten bir süre sonra, Nikokhares'in MÖ 333/332 yılında Atina'daki *arkhonlu*ğu sırasında vuku bulmuştu. Diodoros (XVII. 31. 2-4) ise III. Dareios'un Babil'den ordusuyla Kilikia'ya doğru yürüyüşe geçmesinden sonra; fakat İskender'in Tarsus'ta hastalanmasından önce kralın Memnon'un ölüm haberini aldığına değinir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Arslan 2017, 145 dn 23.

⁵⁷ Arrianos (*Anab.* II. 1. 4-5) Mytilene'yi ele geçirenin Pharnabazos olduğunu belirtirken buna karşın Diodoros (XVII. 29. 2) Memnon'un olduğundan bahseder.

anlamak zor olmasa gerektir. Barsine'nin üvey oğlu ve aynı zamanda kuzeni Thymondas kralın emri uyarınca komutasındaki paralı askerler birliğiyle İskender'le savaşmak üzere Syria'ya geldi. Kuzey Syria'daki Sokhoi'da III. Dareios'un ordusuna katıldı ve MÖ 333 yılında vuku bulan Issos Muharebesi'nde sağ kanatta 30,000 kişiden meydana gelen Hellen paralı askerlerin oluşturduğu ordunun komutanlığını üstlendi. Ancak Thymondas, Persler bozguna uğrayınca savaş meydana kralı yüz üstü bırakıp kaçtı⁵⁸.

Issos Muharebesi'nden kısa bir süre sonra Parmenion, Barsine'yi Damaskos (Şam) dolaylarında esir aldı. III. Dareios, savaştan önce Sokhoi'a gelirken ya da geldikten sonra ordu ağırlıklarını, hazinesini, haremni, kraliyet ile aristokrat ailelerin eş ve çocuklarının büyük bir kısmını Issos'ta Pinaros Irmağı'nın kıyısında kurduğu ordugahında, aralarında Barsine'nin bulunduğu bir kısmını da Damaskos'ta bırakmıştı⁵⁹. Çetin geçen bu süvari savaşında III. Dareios'un kaçmaya zorlanışından sonra muharebe Makedonlar açısından kesin bir zaferle sonuçlandı. Yenilgi haberi Issos'ta konuşlanan ordugaha ulaşınca kral ailesi ve diğer seçkin Pers kadınları kaçmaya çalıştı. Ancak İskender'in ordusu tarafından kralın hazinesinin ele geçirilmesinin yanı sıra bu felaketten saray maiyetindeki hane halkının neredeyse hiçbiri kurtulamadı. III. Dareios'un ordugahında annesi Sisygambis, kız kardeşi, eşi Stateira ve kızlarından annesiyle adaş olan Stateira, Drypetis ve henüz çok küçük olan oğlu zaptedildi. Damaskos'ta Parmenion'un ele geçirdiği grupta III. Dareios'tan önce kral olan Artakserkses III Okhos'un karısı ve aralarında Parysatis'inde bulunduğu henüz daha bekar olan üç kızı vardı. Ayrıca III. Dareios'un erkek kardeşi Oksathres'in kızı; Barsine ve Mentor'dan olma üç kızı ile Memnon'dan olma küçük yaştaki oğlu, bunun yanı sıra Barsine'nin kız kardeşi Artakama ile erkek kardeşi Pharnabazos'un eşi ve oğlu, (üvey?) annesi ve küçük erkek kardeşi Ilioneus de bulunmaktaydı⁶⁰. Bununla birlikte esirler arasında Barsine'nin diğer kız kardeşi Artonis de olmalıdır. Büyük İskender'in Perslere karşı yürüttüğü öç seferi devam ediyordu ve bu süreçte bir Persliyle evlenmesi beklenemezdi. Bu nedenle İskender kendine odalık olarak Barsine'yi seçti⁶¹. Aristobulos'un aktarımına göre Barsine'nin II. Artakserkses'in soyundan gelen Artabazos'un kızı olması; iyi bir Hellen eğitimi alması ve güzelliğinden dolayı Parmenion, İskender'i bu kadınla ilişki kurmasını teşvik etmiştir⁶². İskender'in MÖ 332 yılında Barsine ile başlayan birlikteliği 5 yıl ya da daha fazla bir süre devam etmiştir. Anadili Eski Persçe'nin dışında Hellen'e de iyi derecede hâkim olan, Makedon ve Pers saray kültürünü çok iyi bilen Barsine bu süre zarfında İskender'e Makedon ve Pers uygarlığı arasında sağlanan uzlaşıda danışmanlık etmiş olsa gerektir. Her ne kadar Barsine'den hiçbir zaman bu şekilde bahsedilmese de İskender'in hayatında sessiz ama güçlü kişiliklerden biri olarak yer almıştır⁶³. Antik kaynaklar İskender'in Roksane ile ilişkisini açıkça evlilik olarak betim-

⁵⁸ Arr. *Anab.* II. 13. 2; Curt. III. 8. 1; 9. 2; Diod. XVII. 29. 2; 31. 3. Arrianos'a (*Anab.* II. 13. 1-3) göre, Issos Savaşı'nda Antiokhos'un oğlu Amyntas, Mentor'un oğlu Thymondas, Pheraili Aristomedes ve Akarnanialı Bianor hepsi kralı yüzüstü bırakıp 8000 kişiden oluşan ordularıyla Syria'daki Tripolis'e kaçtı. Burada bir gemiyle Kıbrıs'a geçtiler. Konuya ilişkin bk. Heckel 2006, 267; ayrıca bk. Bosworth 2005, 72-73; Rhodes-Osborne 2007, 509; Ruzicka 1988, 132 vd.; Lendering 2018, 117 vd.

⁵⁹ Arr. *Anab.* II. 11. 9-10; Curt. III. 8. 12; Diod. XVII. 32. 3; ayrıca bk. Heckel 2016², 48 dn. 26.

⁶⁰ Arr. *Anab.* II. 11. 9-10; Diod. XVII. 32. 3; 36. 2-5; Curt. III. 11. 24-26; 13.10-14; Plut. *Alex.* XXI. 4-7; Iust. XI. 9. 12; 10. 2. Athenaios'un (*Deip.* XIII. 607f-608a) anlatısına göre, Damaskos'u ve III. Dareios'un bütün teçhizatını ele geçirdikten sonra Parmenion, İskender'e bir mektup gönderir. Mektupta zaptettiği bütün şeyleri tek tek sıraladıktan sonra kralın 329 cariyesini bulduğunu ve hepsinin de müzikte yetenekli olduklarını; çelenk yapımında usta 46 erkek; 277 pastacı; 29 kazancı ve 13 sütçü; içki karıştırmada uzman 17 kişi; şarabı sıkın 70 kişi ve 40 parfüm hazırlayıcısından bahseder. Bu mektup İskender'in eline büyük olasılıkla Marathos'tayken ulaşır.

⁶¹ Plut. *Alex.* 21. 7-9; Iust. XI. 10. 2-3; XII. 15. 9; ayrıca bk. Bosworth 1980b, 200-203; 2005, 85 vd.; Sina 2018, 164-167.

⁶² Plut. *Alex.* XXI. 9= *FGrHist* 139 F 11 'Aristobulos'. Iustinus (XI. 10. 2), İskender'in güzelliğinden dolayı Barsine'ye âşık olduğunu ve daha sonra bu kadından Herakles adını verdiği bir oğlu olduğunu belirtir.

⁶³ Lendering 2018, 148.

lerken Barsine için böyle bir ibare hiç kullanmamışlardır⁶⁴. Dul olan Barsine'nin önceki iki evliliği ve bu birliktelikten dört çocuk sahibi olması İskender'in onunla evlenmesi önündeki en büyük engel olsa gerektir⁶⁵. Bu nedenle Barsine, Makedonia kralına her ne kadar bir oğul verse de onun hep en gözde odalığı, aslında bir başka deyişle kralın bir kadını olarak kaldı. Zira ne Persler ne de Makedonların zihinlerinde Barsine'nin bu durumu aşağılık veya saygı duyulmayan bir statü şeklinde algılanmadı⁶⁶. Bu birliktelikten İskender'in halefleri arasındaki imparatorluk kavgalarında iki defa hatırlanan ancak hiçbir zaman babasının halefi olarak düşünülmeyen Herakles dünyaya geldi⁶⁷. İskender'in ilk, Barsine'nin ise beşinci çocuğu olan Herakles büyük olasılıkla MÖ yak. 327 yılında (Diod. XX. 20. 1-2) ya da daha sonra en geç MÖ 324 yılında (Iust. XV. 2. 3) doğmuş olmalıdır. Zira Diodoros Herakles'in MÖ 309 yılında 17; Iustinus aksine 14 yaşında olduğunu belirtir⁶⁸. İskender'in hem Herakles'e öykünmesi hem de Argeadai soyunun Herakles'ten geldiği efsanesi nedeniyle oğluna verdiği ad oldukça anlamlıdır.

Barsine'nin babası II. Artabazos, Pers kralı III. Dareios'a sonuna kadar bağlı kaldı; ancak onun öldürülmesinin ardından bu kez İskender'in emrine girerek ona sadakatini sundu⁶⁹. İskender, Pers imparatorluğunun yasal hükümdarı olduğunu meşrulaştırmaya çalışırken Perslerin önde gelenlerinin taraftarlığını kazanmaya özen gösteriyordu. MÖ 330 yılında İskender, Bessos'un satraplığını yaptığı Baktria ve Sogdiana'yı ele geçirdikten sonra buraya vali olarak II. Artabazos'u atadı (Arr. *Anab.* III. 29. 2; Curt. VIII. 1. 9). Belki bu atamada Barsine'nin de İskender üzerinde küçük bir etkisi olmuştur. II. Artabazos, Daskyleion eyaletinde satraplık yaptığından ötürü tecrübeliydi; aynı zamanda Bessos'la düşmanlıklarından ötürü onunla müttefiklik kurmaktansa, ona karşı çıkması beklenirdi. Bu bağlamda II. Artabazos'un bağlılığı İskender'i hayal kırıklığına uğratmadı; ama kralın askeri planları ilk kez yolunda gitmedi. Satraplıkta imparatorluğun en zorlu askeri sorunlarından biri çıkmıştı ve MÖ 328 yılının yaz mevsiminin sonuna doğru II. Artabazos daha 60 yaşında bile olmamasına rağmen, yaşlılığını mazeret göstererek görevinden istifa etti (Arr. *Anab.* IV. 17. 3). İskender onun yerine önce Kara Kleitos'u; Marakanda'daki ziyafette içkinin tesiriyle Kleitos'u öldürdükten sonra da Nikolaos'un oğlu Amyntas'ı atadı⁷⁰. Bu kritik anda II. Artabazos'un görevinden çekilmesi Artabazos'un yanı sıra Barsine ile İskender'in ilişkilerini de olumsuz yönde etkilemiş olabilir. İskender'in Barsine'ye yakınlığı MÖ 327 yılında Herakles doğana kadar devam etti; ancak bu durum MÖ 328 yılında Sogdiana kuşatmasında Baktria soylularından Oksyatres'in kızı Roksane'nin esir alınmasıyla değişti. Bu tarihten sonra İskender, Barsine'yle ilişkisine bir ara verdi ya da bir mesafe koydu⁷¹. Bu bağlamda II. Artabazos'un satraplığı bırakma-

⁶⁴ Arr. *Anab.* IV. 19. 5; Plut. *Alex.* XLVII. 4; Curt. VIII. 4. 25; ayrıca bk. Carney 2000, 103. Barsine'nin kralın odalığı durumu için bk. Plut. *Alex.* XXI. 4-5= *FGrHist* 139 F 11 'Aristobulos'; *Eum.* I. 3).

⁶⁵ Ayrıca bk. Chugg 2012², 149-150.

⁶⁶ Carney 2000, 105.

⁶⁷ Plut. *Alex.* XXI. 4; *Eum.* I. 3; Diod. XX. 20. 1; Curt. X. 6. 11; Paus. IX. 7. 2; Iust. XIII. 2. 7; Lykophr. *Alex.* 801-804; ayrıca bk. Berve 1926, II 168; Carney 2000, 102; Bosworth 2005, 85 vd.

W. W. Tarn (1921, 18-28) Herakles'in II. Artabazos'un kızı ve Memnon'un eşi Barsine'nin değil; eski Pers kralı III. Dareios'un kızı Barsine'nin oğlu olduğunu iddia etmektedir.

⁶⁸ Iustinus'un (XV. 2. 3) ilgili pasajı şöyledir: Deinde, ne Hercules, Alexandri filius, qui annos XIV excesserat, favore paterni nominis in regnum Macedoniae vocaretur... *Kassandros, şimdi 14 yaşına giren İskender'in oğlu Herakles'in tahtı ele geçirmesi için davet edilmesinden korkuyordu...* Diodoros'a (XX. 20. 1-2) göre ise Herakles bu esnada 17 yaşındaydı.

Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Berve 1926, II 168 n° 353; Carney 1996, 572 vdd.; Heckel 2006, 138; Ogden 2009, 206 dn. 17; Chugg 2012², 138 vdd.

⁶⁹ Curt. VI. 5. 1-5; Arr. *Anab.* III. 23. 7.

⁷⁰ Curt. VIII. 1. 19-20; 2. 14; Arr. *Anab.* IV. 17. 3; ayrıca bk. Plut. *Alex.* L-LII. 4 'Kleitos'; Iust. XII. 6. 1-18 'Kleitos'. Detaylı bilgi için bk. Holt 1989, 60-65; Bosworth 2005, 290.

⁷¹ Plut. *Alex.* XXI. 4: οὕτε τοῦτων ἐθίπεν οὕτε ἄλλην ἔγνω γυναῖκα πρὸ γάμου, πλὴν Βαρσίνης/(III. Dareios'un eşi ve

sında siyasi boyutunun yanı sıra İskender'in MÖ 328 yılında ele geçirdiği Roksane ile yakınlığının ve bunun kızı Barsine'nin aksine evlilikle neticelenecek ciddi bir birlikteliğe dönüşebileceğini öngörmesinin verdiği rahatsızlık da etken olmuş olabilir⁷². Nitekim İskender, MÖ 327 yılının ilkbaharında eski Pers kralı III. Dareios'un eşlerinden sonra gördüğü Asya kadınları arasından sıra dışı güzelliği ve zarafetiyle dikkatleri üzerine çeken ve ilk görüşte âşık olduğu Roksane'yle Makedon geleneğinde hazırlanan bir düğünle evlendi⁷³. Aslında bu izdivacın sadece bir aşk evliliğine hizmet etmediği; aynı zamanda evrensel bir imparatorluk çatısı altında doğu ile batının birleştirmesinin bir sembolü ve imparatorluğun güç ve istikrarının güvencesi olarak da düşünüldüğü anlaşılmaktadır⁷⁴. İskender Romansı'yla ilgili yapıtlar arasında yer alan ve doğruluk payına şüpheyle yaklaşılması gereken Metz Epitome'nin aktarımı uyarınca Roksane MÖ 326 yılında Hydaspes'te doğduktan kısa süre sonra ölen bir oğlan doğurdu⁷⁵. Roksane'nin gelişyle İskender'in gözde kadını olmayı yitirse de, Barsine ve aile üyelerinin İskender'in sarayında önemli pozisyonları tutmaya devam ettikleri anlaşılmaktadır⁷⁶. Buna karşın Iustinus (XIII. 2. 7) İskender öldüğünde Barsine ve Herakles'in Pergamon'da bulunduğunu kaydeder. Barsine'nin Pergamon'a Herakles'i doğurmasının ardından büyük olasılıkla Roksane ile İskender'in evliliğinin akabinde geçmiş olduğu düşünülmektedir⁷⁷. Bu ihtimaller arasına MÖ 324 yılında Susa'da gerçekleşen düğünden sonra da gitmiş olması eklenebilir. Belki de Barsine, İskender'in yeni eşleriyle ve Mentor'dan olma kızının düğün törenine katıldıktan sonra uzaklaşmanın daha iyi olacağını düşünmüş olabilir. Barsine'nin Pergamon'a giderken Mentor ve Memnon'dan doğma öbür çocuklarını da beraberinde götürüp götürmediği, yoksa onları rehine olarak Susa'da bırakmak zorunda mı kaldığı bilinmemektedir.

MÖ 324 yılında İskender, Hindistan dönüşünde Susa'da gerçekleştirdiği büyük evlilik töreninde 80 civarında Makedonlu aristokrati Perslerin soylu kızlarıyla evlendirdi⁷⁸. Pers yönetici sınıfı ile kendi yabancı yönetimi arasında uzlaştırıcı rolünü üstlenmişti. Barsine'nin ilk eşi Mentor'dan olma, adı zikredilmeyen bir kızı Susa'da gerçekleşen evlilik töreninde İskender tarafından Giritli Nearkhos'a verildi (Arr. *Anab.* VII. 4. 2-7). İskender eski Pers kralı III. Dareios'un büyük kızı Barsine namıdığır Stateira'yı; ayrıca Aristobulos'un (*FGrHist* 139 F 52) söylediğine göre Pers kralı Artakserkses III Okhos'un küçük kızı Parysatis'i aldı⁷⁹. Yakın arkadaşlarından gözdesi

kızlarına) *ne el sürdü ne de Barsine dışında evlenmeden önce herhangi bir kadını tanıdı*. Ayrıca bk. Carney 2000, 100.

⁷² Brunt 1975, 29-30; Carney 2000, 104 dn. 75.

⁷³ Arr. *Anab.* IV. 19. 5-6; 20. 4; Curt. VIII. 4. 21-30; 5. 7; Metz. Ept. 28-31; Plut. *Alex.* 47. 4-7; *mor.* 332c-e; 338d; ayrıca bk. Diod. XVIII. 1. 3. 3; *FGrHist* II B 260 F 3 (1-2) 'Porphyrios' = Euseb. *Arm.* p. 109. 8-113. 32; Iust. XII. 15. 9; XIII. 2. 5-9; Strab. XI. 11. 4; ayrıca bk. Bosworth 1980a, 10-11; Carney 2000, 105-107; Müller 2012, 296-309.

⁷⁴ Konuya ilişkin bk. Bosworth 1980a, 1 vd.

⁷⁵ Metz. Ept. 70; ayrıca bk. Berve 1926, II 347; Carney 1996, 577; 2000, 107 dn. 89; Ogden 2009, 206 dn 20.

⁷⁶ Carney 2000, 104 vd.

⁷⁷ Brosius 1996, 78.

⁷⁸ Arrianos (*Anab.* VII. 4. 6) evlenen Makedonların sayısını 80 olarak verirken Plutarkhos (*mor.* IV. 329 e: *De Alex.* I. 7) ise 100 kişi olduğunu belirtir. Söz konusu tören hakkında detaylı bilgi için ayrıca bk. *FGrHist* 2B 125 F 4 "Khaires" = Ath. *Deip.* XII. 538 b-539 a; Diod. XVII. 107. 6; Curt. X. 3. 11-12; Arr. *Anab.* VII. 4. 4-8; Plut. *Alex.* LXX. 2; Iust. XII. 10. 9-10; Ps. Skymnos str. 964-967.

⁷⁹ İskender ile Stateira'nın evliliği için ayrıca bk. Diod. XVII. 107. 6; Plut. *Alex.* LXX. 2; *mor.* IV. 338 d: *De Alex.* 6; Memnon IV. 4; Iust. XII. 10. 9.

Pers kralı III. Dareios ile Stateira'nın kızların en büyüğüdür. Annesiyle aynı adı taşıyan Stateira'yı Aristobulos (*FGrHist* 139 F52 = Arr. *Anab.* VII. 4. 4; Phot. *Bib.* p. 68b "Arsinoë") Barsine şeklinde vermektedir. Barsine'nin evlendikten sonra adını Stateira olarak değiştirdiği düşünülmektedir (Berve 1926 II 363; Brosius 1996, 77-78). Issos Savaşı'ndan sonra annesi, büyük annesi ve kız kardeşleriyle birlikte esir edilmiştir (Curt. III. 11. 25; Diod. XVII. 36. 2; Arr. *Anab.* II. 11. 9; Iust. XI. 9. 12; Plut. *Alex.* XXI.1). Kız kardeşi Drypetis de Hephaistion ile evlendirilmiştir (Arr. *Anab.* VII. 4. 5; Diod. XVII. 107. 6). Ayrıca bk. Berve 1926 II 363 no 722; Carney 2000, 108-112; Heckel 2006, 256 vd.; 2016², 95-96).

Hephaistion'a III. Dareios'un kızı ve karısının kız kardeşi olan Drypetis'i verdi. Zira Hephaistion'un çocuklarının kendi çocuklarıyla kardeş olmasını istiyordu. Krateros'u, III. Dareios'un kardeşi Oksyartes'in kızlarından Amastris ile evlendirdi⁸⁰. Perdikkas'a Media satrabi Atropates'in kızını; Barsine'nin kız kardeşlerinden Artakama'yı Ptolemaios'a, Artonis olarak adlandırılan diğer kız kardeşini ise Eumenes'e verdi⁸¹. Geriye kalan yakın arkadaşlarını da yine böyle Perslerin ve Medlerin en zarif kızlarıyla baş göz etti⁸². Bu evlilik merasimiyle birlikte İskender'in Roksane'den sonra iki yasal eşi daha oldu. Ancak bu son iki eşinden herhangi bir çocuğu yoktu. Stateira bir yıl sonra Roksane tarafından İskender'in ölümünün hemen ardından öldürüldü⁸³.

Büyük İskender MÖ 11 Haziran 323 tarihinde, Babil'de Nebukhadnezzar sarayında henüz 33 yaşındayken hayata gözlerini yumduğunda geride ne örgütlü bir imparatorluk ne de kurumsal anlamda bir otorite bırakmıştı. Dahası öldüğü sırada annesi Barsine'yle birlikte Pergamon'da ikamet eden, 3 ya da 4 yaşlarında olan tek erkek çocuğu Herakles'i de resmi halefi olarak ilan etmemişti. Roksane ise hamileliğinin altıncı ya da sekizinci ayındaydı⁸⁴ ve doğal olarak çocuğun cinsiyeti henüz bilinmemekteydi. Dolayısıyla İskender krallığında veraset çok karmaşık bir mesele halini aldı. Babil'de saltanat vekaleti üzerine bir araya gelen süvari ile piyade birlikleri⁸⁵ toplan-tıda bir uzlaşmaya varamadı; bilakis iki parti arasındaki gerginlik kanlı mücadeleye varacak kadar tırmandı⁸⁶. Barsine'nin Pergamon'da bulunduğundan ötürü Babil'de yaşanan taht kavgalarının dışında kaldığı anlaşılmaktadır. Belki de bu sayede, Perdikkas ile Roksane'nin olası suikast ya da komplosundan kurtulmuştu. Roksane, Perdikkas'ın tavsiyesiyle İskender'den çocuğu olmadığı halde güçlü rakip olarak gördüğü ve kıskandığı hem Stateira hem de Drypetis'i kuyuya atmak suretiyle öldürdü⁸⁷. Oysa bu esnada İskender'den tek erkek çocuğa sahip Barsine'nin asıl tehlike teşkil ettiği yadsınamazdı. Zaten kısa süre sonra piyade birliklerinin komutanları tarafından İskender'in halefi olarak ileri sürülen isimlerin başında Barsine'nin oğlu Herakles geldi. Gerçi Roksane'nin de taht kavgasında aktif bir rol üstlendiğini söylemek mümkün değildir. Sözde onları temsil eden Makedonia komutanları tarafından gerek Roksane gerekse Barsine oyunun dışında

⁸⁰ Herakleia Pontikeli Memnon'a (IV. 4-5) göre Krateros, İskender'in ölümünden sonra Antipatros'un kızı Phila ile evlendiğinde Amastris'le boşandı. Bunun üzerine Amastris kendisini terk eden eski eşinin onayıyla Herakleia Pontike tiranı Dionysios ile evlendi (Strab. XII. 3. 10 c. 544; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. <Ἀμαστρίς=Amastris>).

⁸¹ Konuya ilişkin ayrıca bk. Plut. *Eum.* I. 3; XIX. 1; Arr. *Anab.* VII. 4. 4-8; Diod. XVII.107.6; Plut. *Alex.* LXX. 2-3; *mor: De Alex. Fort.* 329d-e; 338d; Iust. XII. 10. 9-10; Curt. X. 3. 12; *FGrHist* 434 F 4. 4 'Memnon'; App. *Syr.* V.

⁸² Ancak Makedonların Pers kızlarıyla gerçekleştirdikleri evlilikleri uzun sürmedi. İskender, yaşlılık ya da sakatlık yüzünden yurtlarına dönmek isteyen Makedonları gönderirken evlendirdiği kadınları ve çocukları yurtlarına götürmemelerini ve kendi yanında bırakmalarını emretti. Zira Asyalı kadınlardan çocukları olanlara, böyle barbar kadınlardan olma çocuklar yüzünden vatanlarındaki çocuklar ve karılarının kavga çıkarma ihtimalleri çok yüksekti. Bu nedenle İskender, çocuklarını Makedonia geleneklerine göre eğitime işiyle ve özellikle de askerliğe uygun bir biçimde yetiştirilmeleriyle kendisinin ilgileneceğine, bunlar erkek olunca Makedonia'ya getirip babalarına teslim edeceğine dair söz verdi. Bunun yanı sıra İskender öldükten sonra da İskender'in yakın arkadaşları ve Makedonların önde gelenleri bu evliliklerini fes ettiler (Arr. *Anab.* VII. 12. 2-3).

⁸³ Müller 2012, 295-309; Anson 2014, 12.

⁸⁴ Arr. *succ.* F I (3-4)= Phot. *Bib.* 92. 69a; Curt. X. 8.15; 20-23; *FGrHist* II A 100 F 8 (1) 'Deksippos'; II B 155 F 1 (1); 2 (1-2) 'Heidelberger Epitome'; ayrıca bk. Errington 1970, 54; Berve 1926, II 347; Bosworth 1993, 422 dn. 19.

⁸⁵ Arrianos'a (*succ.* F 1 (2)= Phot. *Bib.* 92. 69a.1) göre, süvari komutanlarının en önemlileri Orontes oğlu Perdikkas, Anthes oğlu Leonnatos, Lagos oğlu Ptolemaios, onlardan sonra ise Agathokles oğlu Lysimakhos, Peisaios oğlu Aristonous, Krateuas oğlu Pithon, Antiokhos oğlu Seleukos ve Kardialı Eumenes'ti. Süvari komutanları bunlarken piyadelerin komutanı ise Meleagros'tu.

⁸⁶ Diod. XVIII. 1-3; Corn. Nep. *Eum.* II. 2-5; Plut. *Alex.* LXXVII; *Eum.* III. 1; Arr. *succ.* F 1 (1-3)= Phot. *Bib.* 92. 69a.1; Iust. XIII. 2-14; Curt. X. 8. 4-23; *FGrHist* II B 155 F 1 'Heidelberger Epitome'.

⁸⁷ Plut. *Alex.* LXXVII. 6; ayrıca bk. Berve 1926 II 363 no 722; Carney 2000, 108-112; Müller 2010, 300; Heckel 2006, 256 vd.

birakılmış iki figürden ibaretlerdi. Süvari ordusunun komutanları Perdikkas'ın kışkırtmasıyla⁸⁸ İskender ile altı-sekiz aylık hamile Roksane'nin şayet oğlu olursa, oğlu için hükümdarlığın korunmasını; aynı zamanda Perdikkas'ın kral naibi atanmasını ısrarla önermekteydi. Buna karşın piyade birliklerinin komutanı Meleagros ile Barsine'nin kızıyla evli Giritli Nearkhos bu duruma hemen itiraz ettiler⁸⁹. Cinsiyeti henüz belli olmayan bir çocuğun doğumunu beklemenin yersiz olduğunu belirttiler. Onlar ille de bir çocuk istiyorlarsa o sırada Pergamon'da bulunan İskender'in Barsine'den doğma oğlu Herakles'in ya da II. Philippos'un yarım akıllı oğlu Arrhidaios'un⁹⁰ kral ilan edilmesi gerektiğini ileri sürmekteydi⁹¹. Meleagros'un kışkırtması sonucunda piyade isyan etti ve Arrhidaios'un kral olması hususunda dayattı. Barsine, İskender'in resmi eşi olmadığı gibi Makedon asıllı değil; üstelik bir Persliydi. Aynı durum resmi eşi Baktrialı Roksane için de geçerliydi. Dolayısıyla Makedon komutanların, İskender'in Asyalı karılarından doğan çocuklarını kral olarak kabul etmeleri pek de mümkün görülmemekteydi; bilhassa Pers kanı taşıyan Herakles'in Makedonlar üzerinde hâkimiyet kurmasını sağlayan kral yetkisiyle donatılması imkânsızdı. Bütün her imparatorlukta olduğu gibi kralın resmi eşinden doğan çocuk dururken odalığından olan bir çocuğun tahta çıkması söz konusu bile değildi. Bu nedenle Hellen zihnindeki bu algıyı Diodoros (XVIII. 2. 1; 9. 1) İskender öldüğünde "çocuksuzdu" ve "krallığa halefi olarak oğullar bırakmadı" ibarelerini kaydederek yansıtır⁹². Bu bağlamda Arrhidaios kral ilan edildi; ancak Roksane'nin çocuğu erkek olduğu takdirde amcasıyla krallığı paylaşacaktı. MÖ 323 yılında süvari ve piyade birliklerinin komutanları ortak karar uyarınca III. Philippos adını alan Arrhidaios ile birkaç ay sonra dünyaya gelen Roksane oğlu IV. İskender'i çifte kral ilan ettiler⁹³.

⁸⁸ Perdikkas'a göre, Roksane'nin Barsine'ye oranla daha zayıf ve az nüfuz sahibi olmasından ötürü kontrol altında tutması kolaydı. Ayrıca Roksane'nin çocuğu henüz doğmamış ve savunmasızdı. Dolayısıyla büyüene kadar bir kral naibi atanması gerekmekteydi. Komutanlar arasında en güçlü aday ise kendisiydi. Zira İskender ölmek üzereyken krallıkta mühür yüzüğünü ona vermişti. Bu nedenle çocukları hükümeti devralacak yaşa gelene kadar, krallığı Perdikkas'a emanet ettiği düşünülmekteydi (Diod. XVII. 117. 3; XVIII. 2. 4; Curt. X. 5. 4; 6. 4-5; 6. 16-18; Iust. XII. 15. 12; XIII. 2. 5; Corn. Nep. *Eum.* II. 1; *FGrHist* II B 155 F 1 (2) '*Heidelberger Epitome*'; Lucian. *Dial. mort.* 13. (391). Ayrıca Perdikkas'a rakip görülen Antipatros ve Krateros Babil'de değillerdi.

⁸⁹ Iustinus (XIII. 2. 1-10) bu teklifi önerenin Meleagros olduğunu kaydederken, Curtius (X. 6. 10-12) da Susa'da Barsine'nin Mentor'den olma kızıyla evlenen (Arr. *Anab.* VII. 4. 6) Nearkhos'un Herakles'in kral olmasını savunduğunu belirtmektedir.

⁹⁰ Arrhidaios, II. Philippos'un siyasal bütünlüğü perçinlemek adına yaptığı bir dizi evlilikleri arasında Thessalialı Philine'den dünyaya gelmiştir. Deksippos (*FGrHist* II A 100 F 8 (1)= Phot. *Bib.* 82. p. 64a21-b32) Arrhidaios'un annesinin Larissalı Philine olduğunu belirtir; Plutarkhos (*Alex.* LXXVII. 5) annesinin ismini Philinne şeklinde kaydeder. İskender'in ölümünün ardından geçici kral ilan edilince III. Philippos şeklinde anılmaya başlanmıştır. Iustinus (XIII. 2. 11) da Arrhidaios'u epilepsi ile özdeşleştirilen '*valetudo maior*' şeklinde tasvir eder. Buna karşın Arrhidaios genelde antik kaynaklarda yarım akıllı bir şekilde yansıtılmaktadır (Diod. XVIII. 2. 2; App. *Syr.* 52 [261]; *FGrHist* II B 260 F 3 (2) '*Porphyrios*'). Dedikodulara bakılırsa aslında küçükken oldukça zeki ve hoş bir çocuk olan Arrhidaios, İskender'in annesi Olympias'ın ona enjekte ettiği birtakım ilaçlarla sonradan aptallaşmıştır (Plut. *Alex.* LXXVII. 5; ayrıca bk. Arr. *succ.* F I (1). Konuya ilişkin ayrıca bk. Bosworth 2002, 30 dn. 9).

⁹¹ Diod. XX. 20. 1; Iust. XV. 2. 3; XIII. 2. 1-10; Plut. *Alex.* LXXVII. 5; Arr. *succ.* F I (3)= Phot. *Bib.* 92. 69a.1; Curt. X. 6. 10-22. Detaylı bilgi için ayrıca bk. Tarn 1921, 18-28; Errington 1970, 49-53; Bosworth 2002, 38-42; Chugg 2012², 142-143.

⁹² Diod. XVIII. 2. 1: ἐπὶ δὲ τοῦτων Ἀλεξάνδρου τοῦ βασιλέως τετελευτηκότος ἄπαιδος ἀναρχία καὶ πολλὴ στάσις ἐγένετο περὶ τῆς ἡγεμονίας. Bundan sonra kral İskender çocuksuz öldüğünden dolayı halef yoktu ve komutanlık/hakimiyet üzerine birçok isyan oldu. Diod. XVIII. 9. 1: μετ' ὀλίγον γὰρ τελευτήσαντος Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς βασιλείας υἱοῦς διαδόχους οὐκ ἔχοντος ἐτόλμησαν ἀντιλαβέσθαι τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων ἡγεμονίας. Zira kısa süre sonra İskender öldüğünde krallığın halefi olarak oğullara sahip olmadığından dolayı (Atinalılar) Hellenlerin ortak liderliğini/hakimiyetini ve özgürlüğünü elde etmeye cüret ettiler.

⁹³ Diod. XVIII. 2. 2-4; 23. 2; Arr. *succ.* F I (1-12)= Phot. *Bib.* 92. 69a-69b; Corn. Nep. *Eum.* II. 2-5; *FGrHist* II A 100 F 8 '*Dekisippos*'= Phot. *Bib.* 82. p. 64a21-b32; Curt. X. 6-10; Plut. *Alex.* LXXVII. 5; App. *Syr.* 52; Pomp. *Trog. Prolog.* 13-14; Iust. XII. 15. 1; 9; XIII. 2. 5; 4. 5-25; *FGrHist* II B 260 F 41 '*Porphyrios*'; II B 155 F 1 (1-2) '*Heidelberger Epitome*'; OGIS I. 4. Konuya ilişkin ayrıca bk. Bosworth 1993, 420-427.

İskender'in Roksane'yle evlilik ilişkisi resmi ve yasal olmasına rağmen, Asyalı olmasından ötürü aslında Makedon komutanları nezdinde bunun da bir hükmü yoktu. Hellenler nezdinde bir insanın kentin vatandaşı sayılması için annesi ile babasının yerli ahaliden olması gerekmektedir. Ebeveynlerden herhangi biri kentin vatandaşı değilse, onlardan doğan çocuklar genelde gayrimişru kabul ediliyordu. Oysa II. Philippos krallığın çıkarı için farklı kavimlerin kadınlarıyla evlenmeyi politik bir gereklilik olarak görmüştü: Makedon olmayan bölgelerden Illyria'dan Eurydike/Audata, Thessalia'dan Pherailı Nikesipolis ve Larissalı Philinna, Kuzey Geta'dan Meda ve Epeiros'tan Molossialı Olympias (Ath. *Deip.* XIII. 557b-e)⁹⁴. Kurulan akrabalık bağı, Makedonia'nın Balkan kentleriyle siyasi bütünlük ve bağlaşıklık sürecine katkıda bulunulmaktaydı. İskender de gerçekleştirdiği evliliklerden anlaşıldığı üzere babası gibi bu hususta geleneksel bir bakış açısından tamamen uzaktı⁹⁵. Zira II. Philippos, annesi Epeiros prensi Olympias'la aşk evliliği yapmış ve bunun karşılığında kendisinin Makedonia tahtına geçmesinde herhangi bir sakınca görülmemiştir⁹⁶. Buna rağmen Makedonların kendi arasında evlenme geleneği yüzünden her ne kadar Roksane'nin oğlu IV. İskender, Barsine'den doğan Herakles'ten daha fazla saygı görsen de Makedonlar nazarında İskender'in her iki oğlu da krallık tahtını hak etmiyorlardı. Nitekim Curtius'un (X. 6. 13-14) da belirttiği gibi IV. İskender ve Herakles Asya'nın ele geçirilişinde birer tutsaktan ibaretlerdi. Herakles babası öldüğünde bir varis olarak reddedildi ve üvey kardeşi Rhoksane'nin oğlu IV. İskender annesiyle birlikte MÖ yak. 310 yılında öldürülene kadar *diadokhoi* (halefler) tarafından pek de dikkate alınmadı⁹⁷.

Strabon'un (XVII. 1. 8 c. 794) anlatısındaki "İskender'in çocukları" ibaresinden MÖ yak. 320 yılında Perdikkas'ın Ptolemaios'a karşı açtığı, ancak kendi ordugahında başlarını Seleukos'un çektiği adamları tarafından öldürüldüğü seferde krallar Philippos III Arrhidaios, IV. İskender'le birlikte Herakles'in de ona eşlik ettiği çıkarsanmaktadır: σὺν αὐτῷ δὲ καὶ οἱ βασιλεῖς Ἀριδαῖός τε καὶ τὰ παιδία τὰ Ἀλεξάνδρου καὶ ἡ γυνὴ Ῥωξάνη ἀπῆραν εἰς Μακεδονίαν: *Onunla (Antipatros) birlikte krallar hem Arrhidaios hem de İskender'in çocukları ve eşi Roksane Makedonia'ya doğru yola çıktılar/gittiler*⁹⁸. Antik yazarlar Perdikkas'ın Mısır'a; Antipatros'un ise Perdikkas'ın ölümünün ardından Mısır'dan Makedonia'ya geçtiğini naklederken Arrhidaios ile IV. İskender'i kastedilen "krallarla" birlikte ibaresini kullanırlar⁹⁹. Ayrıca anlatılarının hiçbir yerinde Herakles'in de bu

Babil'de varılan uzlaşmaya göre Arrhidaios'un tek krallığı İskender öldüğünde 6 ya da 8 aylık hamile olan Roksane'nin IV. İskender'i doğurmasıyla sona ermiştir. Arrianos ve Deksippos, çifte krallığı IV. İskender'in doğumuyla başlatırken; Heidelberg özetleyicisi ise IV. İskender'in yönetebilecek yaşa gelene kadar Arrhidaios'un krallığı tek başına üstlendiğini belirtmektedir.

⁹⁴ Iust. IX. 8. 1-10; ayrıca bk. Bosworth 2005, 19.

⁹⁵ II. Philippos'un Illyrialı Eurydike/Audata, Pherailı Nikesipolis, Molossialı Olympias (Ath. *Deip.* XIII. 557b-e) ile ömrünün sonuna doğru ise Makedoniali Kleopatra'yla gerçekleştirdiği evliliği kendisini Makedonia gelenekleri ve soyluluk anlayışıyla aynı çizgiye getirmiştir.

⁹⁶ Theopompos'un (*FGrHist* II B 115 F 355= Schol. Lykophr. 806) anlatısına göre, Olympias'ın soyu Akhilleus'un oğlu Pyrrhos ve Priamos'un oğlu Helenos'tan gelmekteydi. Strabon (XIII. 1. 27 c. 594) İskender'in annesinin mensup olduğu Molossia krallarının kökeni Aiakides'ten gelmekteydi. Hektor'un eşi kraliçe Andromakhe de aynı soydan gelmekteydi. Plutarkhos'a (*Alex.* II. 1) göre, İskender baba tarafından Karanos'tan Herakles, anne tarafından ise Akhilleus'un oğlu Neoptolemos'tan Aiakides soyundan geliyordu. Aiakides için bk. Paus I. 9. 8; I. 11. 1; Iust. XII. 16. 3; Plut. *Pyr.* I. 1-4; Hes. *lex. s.v. Pyriada;* Diod. XVII. 1. 5; ayrıca bk. Carney 2000, 62-67.

⁹⁷ IV. İskender ile Roksane'nin öldürülmesi için bk. Diod. XIX. 105. 2; Iust. XV. 2. 5; Paus. IX. 7. 3. Dio Khrysostomos (*Orat.* LXIV. 23) Şans üzerine yazdığı anlatısında Eumenes bir at arabacısının oğluydu, fakat buna rağmen kral olduğunu; Herakles İskender'in oğluydu, ancak kral olamadığını belirtir. Konuya ilişkin ayrıca bk. Anson 2014, 116.

⁹⁸ Corn. Nepos (*Eum.* VI. 2) eserinde Olympias'ın MÖ yak. 318 yılında İskender hanesine yardım etmesi Eumenes'e gönderdiği mektubuyla ilgili pasajının ilk satırlarında "İskender'in çocuğu" derken aynı pasajın devamında (*Eum.* VI. 3) "İskender'in çocukları"; XIII. bölümünün 2. pasajında da "İskender'in çocukları" ifadesini kullanır.

⁹⁹ Arr. *succ.* F 9 (28-29); 11 (44)= Phot. *Bib.* 92. 69b. 34-72a-b; 72a-73a; Diod. XVIII. 39. 7 'Antipatros'; Paus. I. 6. 3 'Perdikkas'.

sefere iştirak ettiğine değinmezler. Buna karşın ilgili olayların akışı içinde “İskender’in çocukları” verisine sadece Amasyalı coğrafyacı yer vermektedir. Bu bağlamda Strabon burada bir hata yapmadıysa, Perdikkas MÖ 322 yılında Kardialı Eumenes adına yürüttüğü Kappadokia ve ardından Kilikia, Lykaonia seferleri¹⁰⁰ esnasında Pergamon’da bulunan Herakles’i de yanına alıp Syria’dan Mısır’a geçmiştir¹⁰¹. Zira MÖ 321/320 yılında Pisidia ya da Kappadokia’dayken?¹⁰² Ptolemaios’un emirlere karşı gelip Büyük İskender’in naaşını Mısır’a götürdüğü haberi geldiğinde Arrhidaios öncülüğünde savaş asker şurası hemen toplandı. Yapılan müzakere uyarınca Perdikkas ve kralların komutasında ordunun büyük kısmını Mısır’a sevk etme ve Ptolemaios’la harp etme kararı alındı¹⁰³. Strabon’un ilgili pasajında Roksane’nin adı anılırken Barsine’ye değinilmemesinden Barsine’nin Pergamon’da bırakıldığı anlaşılmaktadır. Pek çok Makedon komutanı gibi Perdikkas’ın, gayrimeşru olması sebebiyle Herakles’in krallıkta söz hakkına sahip olmadığını savunmasına rağmen beraberinde onu da Asya’ya götürmesini açıklamak zordur. Buna karşın Perdikkas başkomutasında İskender’in naaşı için açılan bu savaşta Makedonlar üzerinde haklı olduğu algısını oluşturmak amacıyla İskender’in her iki çocuğunu beraberinde götürme gerekliliği duymuş olabilir. Şayet Strabon’un anlatısı doğruysa, Barsine’nin o sıralar daha 6/7 yaşlarında olan oğlundan ayrı kalmaya nasıl razı geldiği ve buna verdiği tepkiyi bilmek imkansızdır. Ancak bu ayrılık 1 ya da 2 yıl sürmüş olsa gerektir. Antipatros MÖ 320 yılında Orontes Irmağı (Asi Nehri) üzerinde yer alan Triparadeisos’ta Makedonlar ve krallarla buluştu. Kralların hamiliğini ve kraliyet yetkisini devraldıktan sonra Makedonia’ya dönmek üzere Arrhidaios, IV. İskender, Roksane ve Strabon’un pasajı uyarınca Herakles’i de alıp Küçük Asya’ya geçti. Antipatros, Sardeis’te kısa bir süre kaldığı esnada¹⁰⁴, Strabon’un anlatısı doğruysa, Herakles’i annesi Barsine’ye teslim etmiş olsa gerektir.

MÖ 320 yılında Antipatros’un kral naipliği altında IV. İskender ile annesi Roksane ve Philippos III Arrhidaios, ait oldukları kraliyet otoritesinin olduğu yere, Makedonia’da Pella sara-yına geldiler¹⁰⁵. Buna karşın Barsine, oğlu Herakles’le birlikte Pergamon’da kalmayı sürdürdü. MÖ yak. 319 yılında ölene kadar Argeadai hanedanlığına bağlı kalan babası Antipatros’un aksine Makedonia krallığını egemenliği altına almayı planlayan Kassandros emelleri önünde engel teşkil eden İskender’in aile fertlerini teker teker ortadan kaldırmaya başladı. Olympias, Eurydike’nin Kassandros’la iş birliği içine girip küçük bir orduyla kendisine savaş açması nedeniyle MÖ 317/316 yılında Arrhidaios’u eşi Eurydike’yle birlikte öldürdü¹⁰⁶. MÖ 316 yılında Kassandros, Pydna kuşatmasında buraya sığınmış olan Olympias’ı, torunu IV. İskender ve gelini Roksane ile Nikesipolis’ten olma üvey kızı Thessalonike’yi de ele geçirdi. Kassandros zafer kazanan ordusunun huzurunda bir mahkeme kurarak Olympias’ı ölüm cezasına çarptırıp kararı derhal yürürlüğe

¹⁰⁰ Konuya ilişkin detaylı bilgi için bk. Sarıkaya 2016, 738-743.

¹⁰¹ Chugg 2012², 144.

¹⁰² Diodoros (XVIII. 25. 6) ‘Pisidia’; Iustinus (XIII. 6. 8-13) ise Kappadokia olduğunu belirtir.

¹⁰³ Diod. XVIII. 25. 6; Iust. XIII. 6. 8-13; ayrıca bk. Plut. *Eum.* V. 1; Diod. XVIII. 29. 1-3; Corn. Nep. *Eum.* XVIII. 3-4; Iust. XIII. 6. 10-18.

¹⁰⁴ Arr. *succ.* F 11 (40)= Phot. *Bib.* 92. 72a-73a; Plut. *Eum.* VIII. 3-4.

¹⁰⁵ Diod. XVIII. 39. 7-40. 1; Arr. *succ.* F 11 (44)= Phot. *Bib.* 92.72a-73a; *FGrHist* II B 155 F 2 (1-2) ‘Heidelberg Epitome’.

¹⁰⁶ Diod. XIX. 11. 5; Iust. XIV. 5. 10 ve *FGrHist* II B 155 F 2 (2); 1 (5) ‘Heidelberg Epitome’ “6 yıl 4 ay krallık yaptıktan sonra öldü”; *FGrHist* II B 260 F 3 (1-2) ‘Porphyrios’= Euseb. *Arm.* p. 109. 8-113. 32: Arrhidaios 114. Olympiad’ların 2. yılında (MÖ 323/322) iktidara geldi. Onun hükümdarlığı 8 yıl sürdü; 115. Olympiad’ların 4. yılına (MÖ 317/316) kadar yaşadı. *FGrHist* II B 260 F 31 ‘Porphyrios’= Euseb. *Arm.* p. 114. 18-116. 11: İskender’den sonra Arideos (Arrhidaios) namıdiğer Philippos 7 yıl krallık yaptı. Konuya ilişkin ayrıca bk. Bauer 1914, 92-101; Bosworth 1992, 56 dn. 7; Yardley *et al.* 2011, 205; Boiy 2010, 2-7; Wheatley 2013, dn. 18, 19; Beaulieu 2018, 258; Sarıkaya 2019, 401.

koydu¹⁰⁷. Genç İskender ile annesini ise Amphipolis'e gönderdi. Burada onlar, gözlerden uzak ve muhaliflerin dikkatini çekmeyecek şekilde gözetim altında tutuldu¹⁰⁸. Kassandros, Makedonia'daki hâkimiyetini artırmak amacıyla kısa bir süre sonra II. Philippos'un Olympias'tan olmayan kızı Thessalonike ile evlendi. Bu şekilde kendisini II. Philippos'a bağlamış olup Olympias ve IV. İskender'den ayrıldığını resmen ilan etmekteydi¹⁰⁹. MÖ 311 yılında *diadokhoi* arasında yapılan antlaşmada Kassandros, IV. İskender tahta çıkacak yaşa gelene kadar Avrupa başkomutanı ilan edildi¹¹⁰. Ancak bu anlaşma uyarınca, o sıralar 12 yaşında olan ve doğal olarak zaman ilerledikçe yetişkinlik yaşına erişen IV. İskender, kendi hakimiyeti üzerinde ciddi bir tehlikeydi (Diod. XIX. 105. 2). Vakti geldiğinde Makedonlar, IV. İskender'in krallığın başına geçmesi için direteceklerdi. Bu nedenle Kassandros, MÖ 316 yılından itibaren Amphipolis'te tuttuğu IV. İskender ile Roksane'yi MÖ yak. 310 yılında zehirleyerek öldürdü¹¹¹. Kral ailesinden geriye Barsine ve Herakles kaldı. Onlar da Antigonos'un kontrolünde bulunan Pergamon'da olduklarından MÖ 309 yılına kadar ciddi bir tehlike oluşturmuyorlardı. Ancak bu durum Antigonos ile Polyperkhon'un, Kassandros'un Makedonia ve Hellas üzerindeki etkisini bertaraf etmek amacıyla yaptıkları bağlaşıklık doğrultusunda değişti. Anlaşma uyarınca Polyperkhon MÖ 309 yılında IV. İskender ve Roksane'nin öldürülmesinin ardından onları yerini alabileceklerini düşündükleri Argeadai ailesinin yaşayan son erkek üyesi Herakles'i annesi Barsine'yle birlikte Makedonia'ya getirdi (Diod. XX. 20. 1-4, Iust. XV. 2. 3). Bu suretle Makedonia'da destek toplamaya çalıştı. Polyperkhon Aitolia'dan bir orduyla Herakles'e eşlik edip Makedonia'ya ilerlediler. Epeiros'tan Pindos'a geçip Yukarı Makedonia'da Tymphaia'ya ulaştı. Burada Kassandros'la karşılaştılar; ancak iki taraf da savaşmayı göze alamadı. Kassandros'un elçileri yollamasıyla başlattığı görüşmeler sonucunda Herakles'in öldürülmesi ve taraflar arasında ateşkes yapılması hususunda uzlaşmaya varıldı. Karşılığında Polyperkhon'a Makedonia'daki aile mülklerinin iade edilmesinin yanında 100 *talanta* ödeme yapılacak; Güney Hellas'a Kassandros'un temsilcisi olarak atanıp emrine 4000 Makedoniali piyade ve 500 Thessaliali süvariden oluşan bir ordu verilecekti¹¹². Polyperkhon, öldürmeyi planladığı Herakles ile Barsine'yi akşam yemeğine davet etti. Ancak Barsine savaşın başlamaması ve görüşmelerin uzaması nedeniyle Polyperkhon ile Kassandros'un aralarında gizli bir anlaşmaya vardıklarını öngörmüş olmalıdır. Bu nedenle elden geldiğince tedbirli davranmaya çalışmıştır. Plutarkhos'a (*mor.* VII. 530d: *De Vitioso* 4) göre, şüpheye kapılan Herakles hasta olduğunu ileri sürüp Polyperkhon'un davetine katılamayacağını belirtir. Bunun üzerine Polyperkhon onu çağırıp şunları söyledi: Genç adam, şayet Zeus adına gerçekten benden bir suikastçıymışım gibi korkmuyorsan,

¹⁰⁷ Diod. XVII. 118. 2; XIX. 50. 1-4; 51. 1-5; Iust. XIV. 6. 11; Paus. I.11. 4; 25. 6; 9. 7. 2; *FGrHist* II B 155 F 2 (3) '*Heidelberg Epitome*'; ayrıca bk. Heckel 2006, 183; Bosworth 2002, 41. Ancak Iustinus (XIV. 6. 2) ve kaynakça olarak onu kullanan Orosius (III. 23. 31) Olympias'ın Pydna'ya Roksane ve torunu Herakles'le birlikte çekildiğini naklederken çocukların adlarını karıştırmışından kaynaklı küçük bir hata yapmışlardır.

¹⁰⁸ Diod. XIX. 52. 4; 61. 3; Iust. XIV. 6. 6-12; ayrıca bk. MacUrdy 1932, 256-261.

¹⁰⁹ Diod. XIX. 35-36; 49-52; *FGrHist* II B 155 F 2 (4) '*Heidelberg Epitome*'.

¹¹⁰ Diod. XIX. 105. 1: ἐπὶ δὲ τούτων οἱ περὶ Κάσανδρον καὶ Πτολεμαῖον καὶ Λυσίμαχον διαλύσεις ἐποιήσαντο πρὸς Ἀντίγονον καὶ συνθήκας ἔγραψαν. ἐν δὲ ταύταις ἦν Κάσανδρον μὲν εἶναι στρατηγὸν τῆς Εὐρώπης, μέχρι ἂν Ἀλέξανδρος ὁ ἐκ Πωξάνης εἰς ἡλικίαν ἔλθῃ κλπ. MÖ 311 yılında Kassandros, Ptolemaios, Lysimakhos ve Antigonos arasında yapılan anlaşma için ayrıca bk. *OGIS* 5 + II 538; *OGIS* 6= Welles 1934, 3 no. 1; ayrıca bk. Simpson 1954, 25-31.

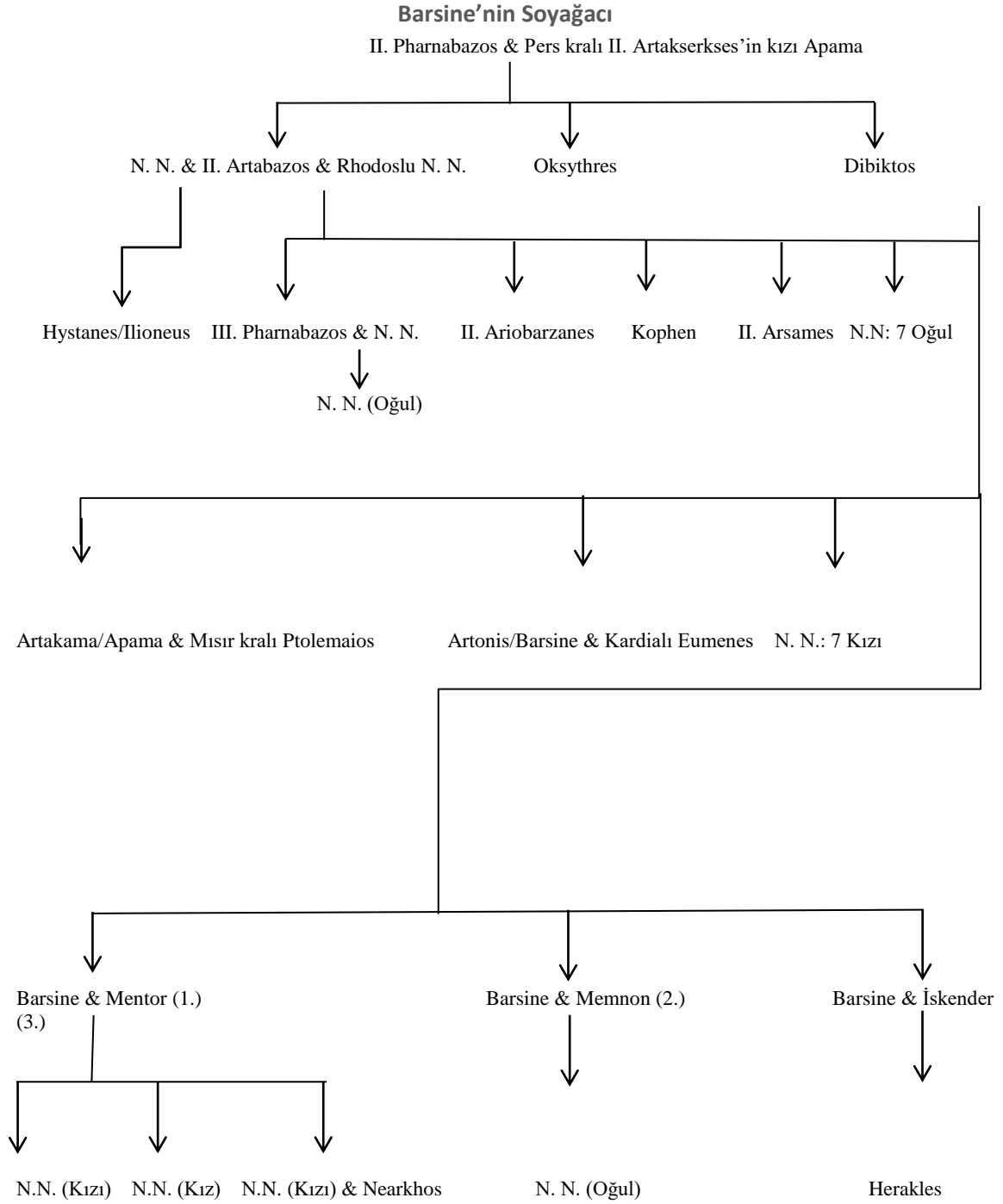
¹¹¹ Diod. XIX. 105. 2; Iust. XV. 2. 5; Paus. IX. 7. 3; *FGrHist* II B 155 F 2 (3) '*Heidelberg Epitome*'. Konuya ilişkin ayrıca bk. Anson 2014, 116. Diodoros (XIX. 105. 3) İskender'in haleflerinin, IV. İskender'in öldürülmesi karşısındaki düşüncelerini şu şekilde dile getirir: Böylelikle Kassandros, Lysimakhos, Ptolemaios ve Antigonos kraldan gelebilecek her türlü tehlikeden kurtulmuşlardı. Artık krallık görevini üstlenecek kimse kalmamıştı. Onların her biri sanki mızrakla kazanılmış bir krallık gibi, kendi yetkilerine verilmiş bölgeleri elinde tuttu; yönettikleri halk ve kentleri üzerinde kraliyet iktidarını kurma umutlarını körükledi.

¹¹² Diod. XX. 28. 1-4; Plut. *mor.* VII. 530d: *De Vitioso* 4; ayrıca bk. Chugg 2012², 143-145; Heckel 2016², 215.

babanın örnek alman gereken ilk meziyeti, arkadaşlarını memnun etmeye ve onlara bağlanmaya her zaman hazır olmasıydı. Polyperkhon sözleriyle Herakles'in utanç duymasına neden olurken kendisi de yemeğin hazırlanmasını buyurdu ve ardından onu boğdurdu (*mor.* VII. 530d: *De Vitioso* 4). Pausanias (IX. 7. 2) Plutarkhos'un aksine Herakles ile Barsine'nin ölümünün zehirle gerçekleştiğini belirtmektedir. Diğer yazarlar Herakles'in ölümüne yüzeysel değinmekteyken Plutarkhos ayrıntıya biraz daha girmektedir. Buna karşın öbür yazarların aktarımları derlendiğinde Herakles'in annesi Barsine'yle birlikte öldürüldüğü ve bedenlerinin de toprağa gömüldüğü bilgisi mevcut verileri artırmaktadır¹¹³. İskender'in hayatta kalan tek oğlu Herakles'in de öldürülmesiyle Argeadai hanedanlığı sona erdi.

Nitekim Persli Barsine güçlü bir karakter olmakla birlikte, erkek eliyle kaleme alınan antik kaynaklarda döneme damgasını vuran önemli kişiliklerin gölgesinde kalmaya mahkûm bir kadındı. Barsine hayatına giren üç erkeğin de ilk eşi olmadı: Mentor ile Memnon'un ikinci eşi; İskender'in ise Roksane'ye kadar tek gözde kadınıydı. Barsine'nin bu üç erkekten hangisini gerçekten sevdiği hiçbir zaman bilinmeyecektir. Bu bilinmeyenler arasında Nearkhos'la evlenen kızı haricinde Mentor ve Memnon'dan doğan çocuklarının akıbeti de yer almaktadır. Bunun yanı sıra bu üç birlikteliğin politik bir amaca hizmet ettiği tartışma götürmezdir. Pharnakes ile Rhodoslu iki aile arasındaki bağı ve kişisel ilişkilerini korumak amacıyla yapılan geleneksel hane içi evlilik sisteminde Barsine sıradan bir figürdü. Çokevlilik Perslerin evlenme pratiğinin karakteristik özelliği idi. Pers kraliyet ailesi içinde imparatorluğu güvence altına almak amacıyla hane içi evliliklerin yapıldığı bilinmektedir. Ancak bu iç evlilik geleneğinin sadece kraliyet hanedanlığına has bir durum algısı uyanırken Barsine örneğinde görüldüğü üzere Perslerin ileri gelen aileleri için de geçerliği olduğu anlaşılmaktadır. Barsine dayısı Mentor'la gerçekleştirdiği ilk izdivacını yadırgamamış olsa gerektir. Zira Pers kraliyet hanesi ile 14/15 yaşına kadar kaldığı Makedonia kral ailesinde kardeş, dayı ve amca gibi kan bağına dayanan evlilikler, yaşadığı dönem için yaygın bir gelenektir. Ancak Pella'da birlikte geçirdikleri sürgünde Memnon'un ilk eşiyle kaçınılmaz olarak gelişen dostluktan dolayı ikinci izdivacı Barsine'yi derinden etkilemiş veya üzmüş olabilir. İki dil bilen ve iki kültürle yetişen Barsine, İskender'in odalığı olarak tesadüfen seçilmemişti. İskender'in seferin başında Persli bir kadınla evlenmesi kabul edilemezdi. Bu gerek seferin gerekse Makedon komutanlarının gelenek anlayışına tersti. Barsine'nin önceki iki evliliği ve dört çocuk annesi olması Makedon komutanlarına Persli Barsine'yle bir evlilik yapılmayacağını bir nevi garantisiydi. Beraberliklerinin ana özünün cinsellik üzerine oturmadığı rahatlıkla söylenilebilir. Bunlardan önemlisi İskender için Barsine Hellence konuşup Persler hakkında birinci elden bilgi alacağı ideal bir kadın danışmandı. Ancak bütün bu işlevini İskender'in Pers imparatorluğunu ilhak etmesi ve Roksane'yle evlenmesiyle yitirdi. İskender'in hayatından çıkmasıyla ise bu defa da oğlu Herakles'in anlatılarında kısaca anıldı.

¹¹³ Diod. XX. 28. 1-4; Lykophr. *Alex.* 799-804. Iustinus (XV. 2) Herakles o sıralar 14 yaşını doldurmak üzereyken babasının adının etkisiyle Makedonia tahtına çağrıldı. Ancak Kassandros, Barsine ile Herakles'in gizlice öldürülmesi ve onların bedenlerinin gömülmesi emrini verdi. Pausanias'ın (IX. 7. 2) anlatısına istinaden, Kassandros'un Thebai yeniden inşa etmesinin altında Büyük İskender'den nefret etmesi yatmaktaydı. Zira İskender'in bütün hanesini sonuna kadar kuruttu. Olympias'ı taşıyarak öldürmeleri için kızgın Makedonların önüne attı; İskender'in oğulları Barsine'den Herakles ve Roksane'den IV. İskender'i zehirle öldürdü. Ancak kendi sonu hiç de iyi sonlanmadı. Vücudu ödem topladı ve henüz hayattayken bedenine kurt düştü. *Marm. Par.* 18 B= *FGrHist* II 239 B 18 '*Marmor Parium*': İskender [Büyük İskender'in oğlu IV. İskender] ve onun Artabazos'un kızından olma öbür oğlu Herakles de öldüğü zaman Agathokles, Kartaca'ya geçti..., 46 yıl (MÖ 310/309) ve Atina'da Hieromnemon *arkhon*'du. Konuya ilişkin ayrıca bk. Adams 2010, 214-215; Anson 2014, 116; Chugg 2012², 144-151.

Mentor ile Memnon'un Barsine'yle ikinci evlikleridir. İlk evlikleri şu şekilde:

Mentor & N.N
↓
Thymondas

Memnon & N.N
↓
Erkek Çocukları (Μέμνωνος παῖδες)

BİBLİYOGRAFYA

Antik Kaynaklar

- Ael. *Var.* (= Claudius Aelianus, *Varia Historia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Historical Miscellany*. With an English translation by N. G. Wilson. Cambridge, Mass.-London 1997 (The Loeb Classical Library).
- App. (= Appianus, *Rhomaika*)
Syr. (= *Syriake*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Appian's Roman History*. With an English translation by H. White I-IV. Cambridge, Mass.-London 1912–1913 (The Loeb Classical Library).
- Aristot. *Pol.* (= Aristoteles, *Politica*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Politics*. With an English translation by H. Rackham. London, New York 1967 (The Loeb Classical Library).
- (Ps.) Aristot. *Oecon.* (= Aristoteles, *Oeconomica*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Aristote: Économique*. Eds. B. A. van Groningen – A. Wartelle. Paris, Les Belles Lettres (1968) 1-35. (1343a1-1353b27).
B. Takmer, *Pseudo Aristoteles, Oikonomika: Antik Dönemde Ekonomi Kavramı Üzerine I* (Genel Değerlendirme). İstanbul 2016.
- Arr. *Anab.* (= Arrianos, *Anabasis*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Arrian*. With an English translation by P. A. Brunt I-II. Cambridge, Mass.-London 1976-1983 (The Loeb Classical Library).
Anabasis Alexandri, I-IV, vol. I. With an English translation by E. I. Robson Cambridge, Mass.-London 1929-1967 (The Loeb Classical Library).
- Arr. *succ.* (= Arrianos, *Historia successorum Alexandri*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: F. Jacoby'nin, *Die Fragmente der griechischen Historiker* II B. Leiden (1929) 840-851, #156.
Arrianus'un "İskender'den Sonraki Olaylar" Adlı Eseri: Tā μετὰ Ἀλέξανδρον/ Historia Successorum Alexandri. S. Sarıkaya, *Cedrus* 1 (2013), 329-345.
- Ath. *Deip.* (= Athenaios, *Deipnosophisticarum Epitome*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Deipnosophists*. With an English translation by C. B. Gulick, vol. I-VII. Cambridge, Mass.-London 1927-1999⁶. (The Loeb Classical Library).
Athenaei Deipnosophisticarum Epitome. Rec.: S. P. Peppinki I-II. Leiden 1937-1939.
- Corn. Nep. (= Cornelius Nepos, *Eumenes*)
Eum. (= *Eumenes*) *Dat.* (= *Datames*) *Kon.* (= *Konon*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *On the Great Generals of Foreign Nations*. With an English Translation by J. C. Rolfe. Cambridge, Mass. 1966 (The Loeb Classical Library).
- Curt. (= Quintus Curtius Rufus, *Historiarum Alexandri Magni Macedonis*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Quintus Curtius Rufus*. With an English translation by J. C. Rolfe. Cambridge, Mass.-London 1946 (The Loeb Classical Library).
Quintus Curtius Rufus, *The History of Alexander*. Translated by J. Yardley. With an introduction and notes by W. Heckel. London, New York 1984.
- Dem. (= Demosthenes)
Androt. (= *Adversus Androktionem*) *Phil.* (= *Philippica*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Demosthenes, *Orations* I-XVII, XX: *Olynthiacs; Philippics; Halonnesus; Minor Public Orations; Speech Against Leptines*, vol. I. With an English translation by J. H. Vince. Cambridge, Mass.-London 2004⁷ (The Loeb Classical Library).
- Didym. *Dem.* (= Didymus, *In Demosthenem*)

- Kullanılan Metin ve Çeviri: Didymus: *In Demosthenem* (P. Berol. 9780). Eds. L. Pearson and S. Stephens. *Didymi in Demosthenem commenta*. Stuttgart: Teubner 1983, 1-54.
C. A. Gibson, *Interpreting a classic: Demosthenes and his ancient commentators*. Berkeley-Los Angeles, California 2002.
- Dio Khrys. *Orat.*
(= Dio Khrysostomos, *Orationes*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Dio Chrysostom. Dioscourses*. With an English translation by W. Cohoon-H. L. Crosby. London, New York 1932-1953; Cambridge, Mass.-London 2006⁶ (The Loeb Classical Library).
- Diod.
(= Diodorus Siculus, *Bibliotheca historica*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Bibliotheca historica*. F. Vogel – K. T. Fischer (post I. Bekker – L. Dindorf), *Diodori bibliotheca historica*, Leipzig 1888–1906.
Diodorus of Sicily. Trans. C. H. Oldfather, vols. I-VI; C. H. Sherman, vol. VII; C. B. Welles, vols. VIII; R. M. Geer, vols. IX-X; F. R. Walton, vols. XI-XII. Cambridge, Mass.-London 1933-2004⁷.
- Diog. Laert.
(= Diogenes Laertios)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Lives of Eminent Philosophers*. With an English translation by R. D. Hicks, vol. I-II. Cambridge, Mass.-London 1935-2005¹¹ (The Loeb Classical Library).
Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. Çev.: C. Şentuna. İstanbul 2003.
- Euseb. *chron.*
(= Eusebios, *Chronicorum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Eusebi, *Chronicorum* (Liber Prior). Ed. A. Schoene. Berlin 1875.
Eusebius' Chronicle. Translated from Classical Armenian by Robert Bedrosian. Long Branch: New Jersey 2008.
- FGrHist*
Die Fragmente der griechischen Historiker. Kullanılan Metin: F. Jacoby. I-XV. Berlin-Leiden 1923-1958.
- Harpok. *lex.*
(= Harpokration, *Lexicon in decem oratores Atticos*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Harpokration, *Lexicon in decem oratores Atticos*. Ed. W. Dindorf, *Harpocratonis lexicon in decem oratores Atticos*, vol. I. Oxford: Oxford University Press, 1853 (repr. Groningen: Bouma, 1969): 1-310.
- Hes. *lex.*
(= Hesychius Alexandrinus, *Lexicon*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Hesychius Alexandrinus, *Hesychii Alexandrini lexicon*. Vols. III-IV [Π-Ω]. Ed. M. Schmidt. Halle: n.p., III. 1861; IV. 1862 (repr. Amsterdam: Hakkert, 1965): 251-439: 1-336.
- Isok. *Paneg.*
(= Isokrates, *Panegyricus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Isocrates*. With an English translation by G. Norlin, vol. I-II. Cambridge, Mass.-London 2000⁷.
- Iust.
(= Marcus Iulianus Iustinus, *M. Iuliani Iustini Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*. With an English translation by J. C. Yardley. With introduction and explanatory notes by R. Develin. Atlanta, GA 1994.
- Ksen. *Ages.*
(= Ksenophon, *Agesilaos*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Xenophon Scripta Minora*. With an English translation by E. C. Marchant. Cambridge, Mass.-London 2000⁹.
- Ksen. *anab.*
(= Ksenophon, *Anabasis*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Anabasis*. With an English translation by C. L. Brownson I-VII. Cambridge, Mass.-London 2001⁴. Ksenophon, *Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)*. Çev.: O. Yarlgaş. İstanbul 2001.
- Ksen. *Hell.*
(= Ksenophon, *Hellenika*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Hellenica*. With an English translation by C. L.

- Brownson - O. J. Todd I-III. London, New York 1997⁷.
 Ksenophon, *Yunan Tarihi*. Çev.: S. Sinanoğlu. Ankara 1999.
 (= Ksenophon, *Kyropaedia*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Cyropaedia*. Ed. E.C. Marchant, *Xenophontis opera omnia*, vol. 4. Oxford: Clarendon Press, 1910 (repr. 1970).
Xenophon Cyropaedia vol. V-VI: Books 1-4; 5-8. With an English translation by W. Miller. London, New York 1914.
- Lykophr. *Alex*.
 (= Lycophron, *Alexander*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Callimachus: Hymns and Epigrams, Lycophron and Aratus*. Ed. A.W. Mair, D. Litt – G. R. Mair. Cambridge, Mass.-London 1921 (Loeb Classical Library No. 129).
- Marm. Par*.
Marmor Parium. The Parian Marble. Translation B. The Paros Fragments. Translated by G. Newing. Ashmolean Museum, Oxford University.
- Memnon
 (= Memnon)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Memnon, Herakleia Pontike Tarihi*. Çev. M. Arslan. İstanbul 2007.
Memnon. Ed. K. Müller. *FGrHist*. III 536, Parisiis 1853.
- Metz Epit.
Metz Epitome, Incerti Auctoris Epitoma Rerum Gestarum Alexandri Magni. Ed. P. H. Thomas. Leipzig 1965.
- Oros.
 (= Orosius, *Historiarum adversus paganos libri VII*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Seven Books of History Against the Pagans*. Translated with introduction and notes by I. W. Raymond. New York 1936.
- Oxyrh. Pap*.
Oxyrhynchus Papyri XIII. Editit with Translations and Notes by B. P. Grenfell and A. S. Hunt. London 1919.
- Paus.
 (= Pausanias, *Periegesis tes Hellados*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pausanian Description of Greece*. With an English translation by W. H. Jones I-V. London, New York 1918-1935 (The Loeb Classical Library).
- PHerc*. 1018
 Filodemo. Storia dei filosofi: la stoà da Zenone a Panezio (*PHerc*. 1018). Edizione, traduzione e commento a cura di T. Dorandi. Leiden 1994.
- Phot. *Bib*.
 (= Photios, *Bibliotheka*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: Photios, *Bibliotheka*. Ed. R. Henry, Paris 1971.
 Photius, *The Bibliotheca*. A selection translated with notes by N. G. Wilson. London 1994.
- Plut.
 (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*)
Alex. (= Aleksandros) *Artaks*. (= Artakserkses)
Eum. (= Eumenes) *Dem*. (= Demetrius) *Pyr*. (= Pyrrhos)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*. With an English translation by B. Perrin, vols I-XI. Cambridge, Mass.-London, vols I 2005⁹, II 2001⁸, III 2001⁹, IV 2000⁷, V 2004⁶, VI 2001⁷, VII 1999⁹, VIII 1989⁹, IX 2002⁷, X 2000⁶, XI 2002⁷ (The Loeb Classical Library).
- Polyain. *strat*.
 (= Polyainos, *Strategemata*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Strategemata*. Eds. E. Woelfflin and J. Melber, *Polyaeni strategematon libri viii*. Leipzig: Teubner, 1887 (repr. Stuttgart: 1970): 2-301, 305-425.
Polyaenus's Strategems of War. With an English translation by R. Shepherd. Chicago 1974.
- Pomp. Trog. *prolog*.
 (= Pompeius Trogus, *Prologues*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Prologues to the Philippic History of Trogus*. With an English translation by J. C. Yardley. With introduction and explanatory notes by R. Develin. Atlanta, GA 1994.
- Ps. Skymnos
 (= Pseudo Scymnus, *Ad Nicomedem Regem*)
 Kullanılan Metinler: *Sub Titulo Orbis Descriptio*. Ed. K. Müller, vol. I. *Geography*

- Steph. Byz. *Ethnika* *Graeci Minores*. Paris 1990².
(= Stephanos Byzantios, *Ethnika*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Stephani Byzantii, Ethnikon*. Ed. A. Westermann. Libsae 1839. *Stephani Byzantii Ethnica, volumen I: alpha-gamma*. Ed. W. De Grueter. Berlin 2006.
- Strab. (= Strabon, *Geographika*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Geography of Strabo*. With an English translation by H. L. Jones I-VIII. London, New York 1917- 1932 (The Loeb Classical Library).
- Val. Max. (= Valerius Maximus, *Facta et dicta memorabilia absoluti, ambusiti, damnati, externi*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Factorum et dictorum memorabilium libri novem. Iulii paridis et Ianuari nepotiani epit. adiectatis*. Rec.: C. Halm. Teubner 1865.
- Modern Literatür**
- Adams 2010 W. L. Adams, "Alexander's Successors to 221 BC 208". Şurada: *A Companion to Ancient Macedonia*. Ed. J. Roisman-I. Worthington. Oxford (2010) 208-224.
- Anson 1989 E. M. Anson, "The Persian Fleet in 334". *Classical Philology* 84 (1989) 44-49.
- Anson 2014 E. M. Anson, *Alexander's Heirs: The Age of the Successors*. Oxford 2014.
- AJPh *American Journal of Philology*. Baltimore.
- Arslan 2010 M. Arslan, *İstanbul'un Antikçağ Tarihi: Klasik ve Hellenistik Dönemler*. İstanbul 2010.
- Arslan 2017 M. Arslan, "İskender'in Küçük Asya Seferi ve İssos Muharebesi: Antikçağ Tarihine Yöne Veren Bir Muharebenin Portresi". Eds. K. İren et al., *Persler: Anadolu'da Kudret ve Görkem*. İstanbul (2017) 136-159.
- Ashley 1998 J. R. Ashley, *The Macedonian Empire: The Era of Warfare Under Philip II and Alexander the Great, 359-323 B.C.* London 1998.
- Ballesteros-Pastor 2012 L. Ballesteros-Pastor, "Los herederos de Artabazo. La satrapía de Dascilio en la tradición de la dinastía Mitridátida". *Klio* 94 (2012) 366-379.
- Badian 1977 E. Badian, "The Battle of the Granicus: A Lew Look". *Ancient Macedonia II* (1977) 271-293.
- Badian 2000 E. Badian, "Darius III". *Harvard Studies in Classical Philology* 100 (2000) 241-267.
- Bauer 1914 G. Bauer, *Die Heidelberger Epitome. Eine Quelle zur Diadochengeschichte*. Leipzig 1914.
- Beaulieu 2018 P.-A. Beaulieu, *A History of Babylon 2200 BC-AD 75*. Oxford 2018.
- Beloch 1923 K. J. Beloch, *Griechische Geschichte*, III², 2. Berlin [1967].
- Berve 1926 H. Berve, *Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage*, vol. II. Munich 1926.
- Boiy 2010 T. Boiy, "Royal and satrapal armies in Babylonia during the Second Diadoch War. The Chronicle of the Successors on the events during the seventh year of Philip Arrhidaeus (= 317/316 BC)". *JHS* 130 (2010) 1-13.
- Bosworth 1980a A. B. Bosworth, "Alexander and the Iranians". *JHS* 100 (1980) 1-21.
- Bosworth 1980b A. B. Bosworth, *A Historical Commentary on Arrian's History of Alexander I.*, vol. I. Oxford 1980.
- Bosworth 1988 A. B. Bosworth, *From Arrian to Alexander: Studies in Historical Interpretation*. Oxford 1988.
- Bosworth 1992 A. B. Bosworth, "Philip III Arrhidaeus and the Chronology of the Successors". *Chiron* 22 (1992) 55-81.
- Bosworth 1993 A. B. Bosworth, "Perdiccas and the Kings". *CQ* 43 (1993) 420-427.
- Bosworth 2002 A. B. Bosworth, *The Legacy of Alexander: Politics, Warfare, and Propaganda under the Successors*. Oxford: Oxford University Press. 2007².
- Bosworth 2005 A. B. Bosworth, *Conquest and Empire: The Reign of Alexander the Great*.

- Cambridge University 1988. Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri: Fetih ve İmparatorluk. Çev. H. Çalışkan. Ankara 2005.
- Briant 2002 P. Briant, *Histoire de l'Empire perse*. Paris 1996: Çeviri: *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire*. Translated by P. T. Daniels. Winona Lake, Indiana Eisenbrauns 2002.
- Brosius 1996 M. Brosius, *Women in Ancient Persia 559-331 BC*. Oxford 1996.
- Brunt 1975 P. A. Brunt, "Alexander, Barsine and Heracles". *Rivista di filologia e d'istruzione classica* 103 (1975) 22-34.
- Buckler 1989a J. Buckler, *Philip II and the Sacred War*. *Mnemosyne Supplementum* 109. Leiden: Brill 1989.
- Buckler 1989b J. Buckler, "Pammenes, die Perser und der Heilige Krieg". Eds. H. Beister – J. Buckler, *Boiotika*. Munich (1989) 155-162.
- Buckler 2003 J. Buckler, *Aegean Greece in the Fourth Century BC*. Brill Leiden-Boston 2003.
- Carney 1987 E. D. Carney, "Olympias". *Ancient Society* 18 (1987) 35-62.
- Carney 1996 E. D. Carney, "Alexander and Persian Women". *AJPh* 117 (1996) 563-583.
- Carney 2000 E. D. Carney, *Women and Monarchy in Macedonia*. Norman, Oklahoma.
- Cawkwell 1996 G. L. Cawkwell, "The End of Greek Liberty". Eds. R. W. Wallace – E. M. Harris, *Transitions to Empire: Essays in Greco-Roman History, 360-146 B.C., in Honor of E. Badian*. Norman (1996), 98-121.
- Chandler 1995 C. Chandler, "A Note on "PHerc." 1018 col. II.5". *ZPE* 106 (1995) 53-55.
- Chugg 2012² A. Chugg, *Alexander's Lovers*. Lulu.com, 2012².
- CQ *The Classical Quarterly*. Oxford.
- Debord 1999 P. Debord, *L'Asie Mineure au IVe siècle (412-323 a.C.)*. Bordeaux 1999.
- Devine 1988 A. M. Devine, "A Pawn-Sacrifice at the Battle of the Granicus: The Origins of a Favorite Stratagem of Alexander the Great". *AncW* 18 (1988) 3-20.
- Ellis-Evans 2018 A. Ellis-Evans, "Memnon and Mentor of Rhodes in the Troad". *The Numismatic Chronicle* 178 (2018) 33-69.
- Errington 1970 R. M. Errington, "From Babylon to Triparadeisos: 323-320 B.C.". *JHS* 90 (1970) 49-77.
- Fredricksmeyer 2000 E. A. Fredricksmeyer, "Alexander the Great and the Kingship of Asia". Şurada: *Alexander the Great in Fact and Fiction*. Eds. A.B. Bosworth - E.J. Baynham, Oxford-New York (2000) 136-166.
- Grayson 1975 A. K. Grayson, *Assyrian and Babylonian Chronicles*. Locust Valley, New York: J. J. Augstin Publisher 1975.
- GRBS *Greek, Roman and Byzantine Studies*. Durham.
- Hammond 1991 N. G. L. Hammond, "The Sources of Justin on Macedonia to the Death of Philip". *CQ* XLI/2 (1991) 496-508.
- Hammond 1994 N. G. L. Hammond, *Philip of Macedon*. London 1994.
- Hammond – Griffith 1979 N. G. L. Hammond, *A History of Macedonia*, vol. II. Oxford 1979.
- Harding 2006 P. Harding, *Didymos on Demosthenes: Introduction, Text, Translation, and Commentary*. Oxford 2006.
- Heckel 1987 W. Heckel, "Fifty-Two Anonymae in the History of Alexander". *Historia* 36 (1987), 114-119.
- Heckel 2006 W. Heckel, *Who's Who in the Age of Alexander the Great*. Blackwell Publishing. Oxford 2006.
- Heckel 2016² W. Heckel, *Alexander's Marshals: A Study of the Makedonian Aristocracy and the Politics of Military Leadership*. London-New York 2016².
- Heskel 1997 J. Heskel, *The North Aegean Wars, 371-360 B.C.* Stuttgart 1997.
- Holt 1989 F. L. Holt, *Alexander the Great and Bactria: The Formation of a Greek Frontier in Central Asia*. Leiden-New York 1989.
- Hornblower 1982 S. Hornblower, *Mausolus*. Oxford 1982.
- IG *Inscriptiones Graecae, consilio et auctoritate Academiae Litterarum Borussicae ed. maior*: I-IV. Berlin 1873-1939.

- Kahrstedt 1965^{2a} U. Kahrstedt, "Memnon (3)". *RE* XV (1932) col. 652-653.
- Kahrstedt 1965^{2b} U. Kahrstedt, "Mentor". *RE* XV/1 (1965²) col. 964-965.
- Kholod 2018 M. M. Kholod, "Achaemenid Grants of Cities and Lands to Greeks: The Case of Mentor and Memnon of Rhodes". *GRBS* (2018) 177-197.
- Kuhrt 2007 A. Kuhrt, *The Persian Empire. A Corpus of Sources from the Achaemenid Period*. I-II Vols. London: Routledge 2007.
- Lendering 2018 J. Lendering, *Alexander de Grote: de ondergang van het Perzische rijk*. Amsterdam 2004. *Büyük İskender*. Çev. B. Sengir. İstanbul 2018³.
- MacUrduy 1932 G. H. MacUrduy, "Roxane and Alexander IV in Epirus". *JHS* 52 (1932) 256-261.
- McCoy 1989 W. J. McCoy, "Memnon of Rhodes at the Granicus". *AJPh* (1989) 413-433.
- Müller 2012 S. Müller, "Stories of the Persian Bride: Alexander and Roxane". Eds. R. Stoneman *et al.*, *The Greek Alexander Romance in Persia and the East (Ancient Narrative Suppl. 15)*. Groningen (2012) 295-310.
- Ogden 2009 D. Ogden, "Alexander's Sex Life". Ed. W. Heckel - L. A. Tritle, *Alexander the Great: A New History*. Oxford 2009.
- OGIS *Orientis Graeci Inscriptiones Selectae*. Ed. W. Dittenberger. I-II. Leipzig 1903-1905.
- Olbrycht 2010 M. J. Olbrycht, "Macedonia and Persia". Eds. J. Roisman – I. Worthington, *A Companion to Ancient Macedonia*. Oxford (2010) 342-369.
- Rhodes - Osborne 2007 P. J. Rhodes-R. Osborne, *Greek Historical Inscriptions 404-323 BC*. New York; London 2007.
- Rung 2016 E. Rung, "Athens, Alexander and the Family of Memnon of Rhodes: Some Notes on a New Interpretation of so-called 'Memnon's Decree'". Şurada: *Alexander the Great and the East: History, Art, Tradition*. Philippika 103. (Wiesbaden: Harassowitz Verlag 2016), 51-58.
- Ruzicka 1985 S. Ruzicka, "A Note on Philip's Persian War". *AJAH* 10 (1985) 84-87.
- Ruzicka 1988 S. Ruzicka, "War in the Aegean, 333-331 B. C.: A Reconsideration". *Phoenix* 42/2 (1988) 131-151.
- Ruzicka 1992 S. Ruzicka, *Politics of a Persian Dynasty: The Hecatomnids in the Fourth Century B.C.* London 1992.
- Ruzicka 2012 S. Ruzicka, *Trouble in the West: Egypt and the Persian Empire, 525-332 BC*. Oxford: New York 2012.
- Sarıkaya 2016 S. Sarıkaya, "Küçük Asya'da Diadokhoi Savaşları: Kardîa'lı Eumenes'in Savaş Stratejisi". Ed. B. Takmer *et al.*, *Vir doctus anaticus. Studies in memory of Sencer Şahin*. İstanbul (2016) 736-753.
- Sarıkaya 2018 S. Sarıkaya, *Anadolu'da Persler: Daskyleion Satraplığı*. İstanbul 2018.
- Sarıkaya 2019 S. Sarıkaya, "Diodokhoi Kaynaklarından Heidelberg *Epitome*: Metin ve Çevirisi". *Cedrus* VII (2019) 389-414.
- Sealey 1993 R. Sealey, *Demosthenes and His Time*. Oxford 1993.
- Shayegan 2007 M. R. Shayegan, "Prosopographical Notes: The Iranian Nobility during and after the Macedonian Conquest". *Bulletin of the Asia Institute, New Series* 21 (2007) 97-126.
- Simpson 1954 R. H. Simpson, "The Historical Circumstances of the Peace of 311". *JHS* 74 (1954) 25-31.
- Sina 2018 A. Sina, "Büyük İskender'in Doğu Siyasetinde Asyalı Kadınların Yeri". *Journal of History Studies* 10/5 (2018) 155-172.
- Takmer 2016 B. Takmer, *Pseudo Aristoteles, Oikonomika: Antik Dönemde Ekonomi Kavramı Üzerine I* (Genel Değerlendirme). İstanbul 2016.
- Tarn 1921 W. W. Tarn, "Heracles Son of Barsine". *JHS* 41 (1921) 18-28.
- Yardley *et al.* 2011 J. C. Yardley, P. V. Wheatley – W. Heckel, *Justin: Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*. Vol. II. Books 13-15: The Successors to Alexander the Great. Oxford 2011.
- Zoepffel 2006 R. Zoepffel, *Aristoteles. Oikonomika. Schriften zur Hauswirtschaft und*

- Finanzwesen (*Aristoteles Werke in Deutscher Übersetzung 9.II*). Berlin 2006.
- Weiskopf 1989 M. Weiskopf, *The So-Called "Great Satraps' Revolt 366-360 B.C.* Historia Einzelschriften 63. Stuttgart 1989.
- Welles 1934 C. B. Welles, *Royal Correspondence in the Hellenistic Period, a Study in Greek Epigraphy*. New Haven, Oxford 1934.
- Wheatley 2013 P. Wheatley, "The Heidelberg Epitome: A Neglected Diadoch Source". Şurada: *After Alexander: The Time of the Diadochi (323-281 BC)*. Eds. V. A. Troncoso – E. M. Anson. Oxford (2013) 17-29.
- Worthington 2008 I. Worthington, *Philip II of Macedonia*. New Haven 2008.